

AZ
ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZKERÜLET
THEOLOGIAI FAKULTÁSÁNAK
É R T E S I T Ő J E

az 1897—98 iskolai évről.

SZERKESZTETTE
KENESSEY BÉLA,

A THEOL. FAKULTÁS IGAZGATÓJA.

KOLOZSVÁR,
AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZKERÜLET KIADÁSA.
1898.

NYOMATOTT GOMBOS FERENCZNÉL KOLOZSVÁRT.

I.

A theologia : — tudomány.

(Felolvasatott az 1897–98-iki tanév megnyitása alkalmával.)

Méltóságos Elöljáróság!
Nagytiszteletű tanári kar!
Nemes ifjúság!

A philosophia és általában az összes szellemi tudományok, sőt még a physikai tudományok is oly hosszú időn keresztül voltak a theológiának ancillái, szolgáló leányai, hogy a mikor ennek fenhatósága alól felszabadultak és önállóakká lettek, egyszerre neki is támadtak, nemcsak, de felibe kerekedtek s még jó lett volna, ha csak egyed uraságát vonták volna kétségbe, ezt tagadták volna meg, — mert hiszen a tudományok felséges köztársaságában, a szellemi szabadság birodalmában nincs semmi helye az egyed-uraságnak, — hanem még a tudományok köztársaságából is kizárták, önálló tudomány voltát, egyéni létjogosultságát is tagadásba vették, úgy, hogy ma, a positivista philosophia és a természettudományi világnézet uralma alatt, nekünk, szegény theológusoknak csak úgy kell egy kis elnézésért könyörögnünk, hogy még mindig élni merészelünk s elég bátrak vagyunk tudományunknak is mint *tudománynak* helyet kérni a szellemi tudományok körében.

*Wundt*¹ a maga logikájában azt mondja: »Methodologiai szempontból a tudományok rendszerében nem lehet külön helye a theológiának. Mert egy részében, mint exegesis és a keresztényen hagyományok kritikája és mint az egyháznak és tanainak története, a tudományos theologia egészen és teljesen a nyelvészet

¹ Logik. Eine Untersuchung der Principien der Erkenntnis und der Methoden wissenschaftlichen Forschung. II. k. 2. rész 632. l.

— történeti disciplinák közé tartozik és pedig exegetikai ágával a philológiához, historiai részeivel pedig a történelemhez. Másik része, az u. n. systematika theologia, a mennyiben ez általában igényt tarthat a tudomány névre, a vallásnak az általános tudományos nézetekkel való összefüggését keresi, tehát első sorban a philosophiával, mint a melyben ez általános nézetek legközvetlenebbül nyernek kifejezést. Különösebben az ismeret-elmélet, a metaphysika, az ethika és a vallásbölcselet az, a melylyel a theologia systematikus részei, a dogmatika és a theologiai ethika érintkeznek. Ennek megfelelőleg tárgyalása e részekben inditívus a bölcseleti módszerekkel.»

Wundt iránt azonban igazságtalanok volnánk, ha fejtegetéseit csak épen eddig idéznénk, mint a meddig egyes modern bölcseleteink is szokták; mert *Wundt* a következő mondatban mindjárt így folytatja: »Ez egész viszonyból következik azonban az is, hogy a theologia ugyan, a mennyiben konkrét történeti jelenségek és vallási nézetek (*Anschauungen*) határozott tényei szolgálnak tárgyául, a bölcselettel szemben külön tudomány; de mégis nagyobb mértékben van a bölcselet segélyére utalva, mint egyéb tudományok.« Tehát *Wundt* még a komoly tudós mérsékletével szól a theológiáról; csak azt nem veszi észre, hogy a mikor megemlíti, hogy a theológiának »*konkrét történeti jelenségek és vallási nézetek határozott tényei*« képezik a tárgyát, akkor ezzel egyzersmind önmaga domborította ki a legjobban a theológiának, mint tudománynak és pedig mint a tudományok organismusában külön szervnek, önálló jellegét, ismerte el annak egyéni létjogosultságát; mert hiszen a theológiának, mint tudománynak punctum saliensé épen az, hogy *konkrét történeti jelenségek és határozott tények*, mondjuk élet-hatások képezik a tárgyát, azaz nem kevésbé *tények és hatások*, mint akár a physikai tudományoknak. Hogy aztán methodusában érintkezik egyéb tudományokkal, ez a theologia önálló tudomány voltát épen nem alterálja; sőt maga *Wundt* is elismeri, hogy »hasonló kölcsönhatások természetesen fognak fenn minden tudományban. A lélektan, a történelem és a társadalmi tudományok mind visszavezetnek bölcseleti kérdésekre, a melyekre ennek feleletei ismét, az egyes problémák megoldásánál elvi jelentőségüekké lesznek.«

Pál apostol a maguk között bizonyos hivatali felsőségen

versengő korinthusiaknak már kétezer esztendővel ezelőtt azt írta: »A test nem egy tag, hanem sok tagok Ha azt mondja a láb, mivelhogy én nem vagyok kéz, azért nem vagyok a testből való; avagy nem a testből való azért? És ha azt mondja a fül, mivelhogy nem vagyok én szem, nem vagyok a testből való; avagy nem a testből való-é azért? — Nem mondhatja pedig a szem a kéznek: nincs szükségem reád; vagy a fő a lábaknak: nem kellett ti nékem!« (I. Kor. XII: 15--21.)

Ilyen ez a versengés is. Mivelhogy a theologia nem philosophia, tehát nem is organikus tagja a tudományoknak; mert természetesen minden tudományok tudománya a philosophia! A bölcsészet maga — mondja Wundt — principiális tudomány, a melynek legsajátosabb tartalmát magának a bölcsészetnek alapelvei és módszerei képezik megokolásaikkal és alapvetésükkel (Begründung). Az egyes tudományok sajátosága az, hogy azok bizonyos alapelveket és módszert legnagyobb részben nagy bizonyossággal alkalmaznak és ez alkalmazások gyakorlati következményeivel megelégesznek, a nélkül, hogy azok eredetéről és összefüggéséről, valamint logikai karakteréről számot adnának; míg a bölcsészet már eleve tiszta kritikai öntudattal tartozik számot adni előfeltételei és eljárási módjai felől.

Wundttal azonban általában még megtalálhatja a theologus az érintkezési pontokat; de annál kevésbbé az olyan bölcsészekkel és kulturhistorikusokkal, mint *Svoboda* Adalbert¹ a ki »Gestalten des Glaubens« czimű művében, miután összehasonlító kritikával kimutatta volna, hogy miként állottak elő, hogyan fejlődtek és vannak egymással rokonságban a »képelet szülöttei« a vallás terén, jelentkezzenek ezek dalokban, eposzokban, mesékben, mondákban, mythosokban, dogmákban, avagy a képzőművészet emlékeiben: merészen odaállítja a független morált, a melynek, szerinte, a vallással többé semmi köze; a hol tehát már theológiáról s theologiai tudományról egyáltalában szó sem lehet.

Tudjuk, -- mondja *Svoboda* — hogy minden vallás a maga lételét a képelet felvételeinek köszöni. E hypothesisok elseje az istenek létére vonatkozik, a második ezeknek az emberi kívánságokkal szemben tanusított szivességeire és a harmadik az emberek

¹ Gestalten des Glaubens. Két kötet. Lipcse 1897.

udvariaskodásaira emez égi uralkodók iránt, a kiknek tulajdon-ságai tagadásokon és megfoghatatlanságokon nyugszanak. Az érzékinek érzékfeletti vezetői, a természeteseknek természet feletti kormányzói, a földinek földfeletti urai, a láthatónak láthatatlan mesterei, a megmérhető világnak megmérhetetlen mérnökei, a megérthetetlennek felfogható magyarázói az istenek. Tehát csak tagadások és hypothesisok, a képzelet csalképei, a melyekkel a valóságos emberek megelégedtek.

S mikor *Svoboda* úr kutatásainak ezt a szép eredményét felmutatja, akkor azon fáradozik, hogy megvizsgálja, hogy vajjon a »mennyei policzia« (sic!) befolyása nélkül erkölcsös lehet-e az ember? Eddig megjelent munkájában azonban e kérdésnek inkább negativ oldalát fejti ki és csak a munka végén igéri, hogy egy következő művében mutatja majd ki azokat az *ideális életcélakat*, a melyekre buzgón törekedni kell. A legközelebbi műve fog a tudás és nevelés, az erkölcsiség, a culturállami politika, a művészet és az élet élvezésének eszményeivel és ideáljaival foglalkozni (385. l.). Kíváncsian várjuk e fejtegetéseket, mert kétségtelenül érdekesek lesznek amaz előzmények után, a melyek már előttünk fekszenek.

Tudjuk — úgymond — a vallások történetéből, hogy erkölcsi kötelességek már csak azért sem vezethetők vissza isteni parancsolatokra, mert az ember a maga saját jogi és becsületességi fogalmainak vitte át a saját maga által teremtett istenalakokra. Istenei mindig csak az általa gondoltakat ismételték; az istenek soha sem tudtak többet és egyebet mondani, mint maguk az emberek. A míg az ember önmaga felől rosszul van értesülve mindig vallásosan tévelyeg.

»Misemondó ruhás bölcsészek poétikusan azt mondják, a vallás a szellem honvágya az igazság után; csakhogy a semmi vágyakozik a semmi után. A sokratesi köpenybe bújt theologusok csoportja meg a vallás eredetét az érzelmeket jelöli meg; de ez az Isten által az emberi kebelbe közvetlenül adott önmagasztaló érzés nem egyéb, mint a bizonytalan, ingatag gondolkodás éjjeli kísértete s semmi köze sincs az erkölcsiséghez. Ismét más magyarázat szerint a vallás egyedüli tárgya az élő Isten, a ki minden népeknek mint egyetlen valóságos Isten jelenti ki magát. Gondoljon inkább az ember az Isten nélkül való 500 millió

buddhistára és a kereszténységen kívül élő néptörzsekre, a kiknek erős önzésükben minden »érzelem« nélkül az állandó érzéki izgatottság kedvesebb, mint a keresztyénség »élő Istene.«

Az erkölcsiség nem törődik a vallásokkal. A kötelességekről való felfogás *érdekekből* (Interessen) és az emberek *szükségeiből* (Bedürfnissen) fejlődtek ki. Talaj, éghajlat, foglalkozás, letelepülés, az együttélés formái befolyásolják a jogi érzet és a kötelességérzet fejlődését; de nem az istenek. Valamely természeti nép minél kevésbé tudja magát a vallás szolgátságában, annál gyorsabban és tisztábban fejlődnek erkölcsi nézetei. Pálinka és vallás rontják meg a jó erkölcsöket. A saját eszének és szíve érzéseinek vezetésére hagyott nép erkölcsi tekintetben helyesen gondolkozik. Erkölcstelen-ségre csak az istenek tiszteletének a papok által követelt formái vezetnek. A kötelességérzet akkor kezdett kifejlődni, a mikor a családban és egy bizonyos törzs-közösségben való élet az egyesek önzését megszelídítette, vagy felemésztette. Tisztán emberi viszonyok voltak tehát eredő helyei az erkölcsi nézeteknek, nem vallásos ösztönök.

Istének csak szellemileg kiskorú népek tévútain nőttek, míg az erkölcsiség a gyakorlati ész leánya. Krisztusnak, a »minden proféták között a legjelentékenyebbnek,« annyiban tartozik az emberiség hálával, mert erkölcstanának egy jó részében Isten nélkül segített magán. Fájdalom, hogy nála is fordulnak elő dogmatikus zavaros nézetek a világ és az élet felől s ezek erkölcstelen boldogságokra vezették (sic!). A keresztyénségnél tökéletesebb a buddhismus, a chinai vallás, olyan emberekkel az élén mint Kong-tse és Laot-se, meg a mazdaismus stb., mert ezekben fődo-log az ethika s nem vesződnék istenekkel, gondviseléssel stb. Az, a mit az ember vallásos szükségnek nevez, csak a saját erkölcsi tehetetlenségének tudatából ered; belső békesség után való vágy; de a mely békesség nélkül szűkölködik, mert a világ érthetetlen előtte és az élet viszonyai, a társadalom állapotai elégedetlenséget támasztanak benne. Az isteni igazságosság nem egyéb, mint a tehetetlen *emberi bosszuvágy*, a megtorlási ösztön, a mely üttetve visszaüt. Az ethikai tisztességgel ép oly kevésbé egyeztethető ez meg, mint az átok, ez a bosszút követelő ima, a mely a jogtalanságot meg akarja torolni.

Sajnálatos, hogy »az embercsoordák útjaira« olyan emberek is rátévednek, a kik pedig tanult emberek volnának és utána mon

danak bizonyos közhelyeket, a nélkül, hogy alaposságukról számot adnának. E közhelyek közé tartozik annak a bizonyítása, hogy csak a keresztyénség talaján virágozhatnak fel kifogástalan kultúra. Holott a XIX. század művelődésében a keresztyénség merőben ártatlan. A cultura *daczára* ennek, a minden tudományos előhaladástól visszaborzadó *vallásnak*, fejlődött. A keresztyénség papi hatalmasságai mindig dühvel keltek fel a haladásnak minden formája ellen. A keresztyénséget is csak épen úgy kell megítélni, mint minden más vallást és kizártnak kell tartani, hogy a hit tanainak gyűjteményei és bizonyos istentiszteleti udvariaskodások, a menny benépesítésének költői felvételei, valamilyen befolyással lettek volna a culturára.

Dogmatikus csélcapság, túlzás, mikor a keresztyén dogmatika azt mondja, hogy a keresztyénség az emberiség vallásos szelleme és ez felel meg annak a maga legtökéletesebb kifejlődésében. Minden vallási forma megakasztja a tudás fejlődését; Európában a műveltség a keresztyénség daczára csak ott vert szilárd gyökeret, a hol az okosan vezetett nevelés és tudományos kutatás azt a vallás befolyásától távol tartotta. Egyenesen a történet megvetése, ha bármely vallásnak is befolyást tulajdonítunk az emberiség kifejlődésére. A műveletlen emberekben a ragadozó állat soha sem szelidült meg vallási befolyások alatt. Hogy a vallás elvesztése még nem érinti valamely nép élet-idegét, mutatják azok a népek, a melyek vallásukat elcserélték. A régi perzsa vallás elvesztette hívőit, mióta a sassanidák politikai hatalma megtörtött. Nyugot-Indiában még lakik 80,000 parsi, a kik közül Bombayban csak 50,000 él, mint a mazdayas vallás híve. Ezeknek csak használt, hogy régi esztelen dogmáiknak hátat fordítottak, mert ezek helyébe a részvétteljes emberiesség alapelveit fogadták el, mint a melyben a jövőben a vallástalan népek támaszukat találják. A világ megfejtésére az istenek elégtelen hypothesiseknek bizonyulván, ezeket ép oly nyugodtan el lehet tenni a culturtörténet archivumába, mint a vallások tévtanait.

És Svoboda még Comtenak is szemére veti, hogy a humanitás vallását akarja felállítani a maga kilencz sakramentumával, naponkénti hét órai imádságaival, 84 esztendőnkénti ünnepeivel Sokkal helyesebb nyomon járt szerinte a bölcs *Lucretius*, ki a vallások tökéletes megsemmisítését az emberiség legfontosabb dolgának tekintette. Ha már a tel-

jes megsemmisítés nem lehetséges egyelőre, — mert hiszen, hogy mikor jő el az az idő, a mikor a népek legjobbjai, az államok kormányzására hivatottak leveszik a népszellemről a tudatlanság nyomását, nem tudja még a lipcsei próféta sem, — ha tehát ez az idő még nincs itt, legalább *kényszeríteni* kellene a theologusokat — úgy mond — hogy Brahmáról, Buddháról, Allahról és Jáhvéról ép úgy gondolkozzanak, mint Amon-Ráról, Ju-ju-ról és a keresztyén istenről. Ha a paraleleket előttük lelkiismeretesen vonják meg, akkor a jövőtől jobbat remélhetünk.

A cultur-historia egyik nagy tekintélyű tanára, — a kit bírálói egy része az évig felmagasztalt s a kiről azt mondták, hogy örülnek, hogy »ilyen atheistát teremtett az Isten, a ki alapjában olyan mélyen vallásos és nemes«, — ime idáig jutott el a maga tudományos vizsgálódásaiban. Ő benne van a hiba? Benne is minden esetre. A kancsalság szervi hiba. Egy izom köteg ferdeére vonja a szem tengelyét. De ezt ma már operálni tudják. Sőt, ha rövidlátásnak mondjuk, akkor is operálható; hanem az a baj, és ez nagyon mélyen fekszik, hogy t. i. az *ilyen* tudomány tökéletesen elszigetelte magát a körülötte élő és ható élettől, annak jelenségeitől, a működő erők megfigyelésétől és ez erők kölcsönhatásától. És általában az a baj, hogy a tudomány legnagyobb részben izolálva van a való élettől, a helyett, hogy ennek virága lenne és a való élet tapasztalataitól volna áthatva. A bajok gyökere az az egyoldalú intellektuális cultura, a mely nélkülözi az organikus és az ember összes tehetségeire egyaránt kiható s egységesítő nevelést.

És vajjon ily egyoldalúsággal, ily elszigeteltséggel csak a logikában, vagy csak a culturihistoriában találkozunk? Távol legyen! Majdnem minden tudomány terén. És vajjon mivel lehet megczáfolni a hamis állítások és ferde felfogás conglomeratumát? Talán tekintélyi argumentumokkal, hogy X. nagy hírű tudós ezt mondja, Y. amazt s a tizedik, huszadik szintén ezt? Talán hivatkozni arra, hogy már pl. *Müller Miksa* csak elég nagy tekintély és ez azt mondja, hogy »a vallás egy mindentudó, mindenható, örök lény, egy viláгурalkodó iránt való bizalom, a kihez mi áhítatos imákban közeledünk, a ki segítség a szükségben, a ki büntet és a kinek jelenlétét szívünk figyelmeztető hangjában is érezzük.«¹

¹ Vorlesungen über den Ursprung und die Entwicklung der Religion«. (1880.)

Tekintélyi argumentumokkal, hivatkozásokkal nem megyünk semmire, mert akkor Svoboda úr és társai ugyanannyi tekintélyi argumentumot állíthatnak velünk szemben a sophistáktól elkezdve az encyclopaedistákon, Voltairen és Feuerbachon át egész Vogtig, Büchnerig és Moleschottig. Hanem igenis az életet, az élethatásokat, az erőknek a működését, a tényeket kell felmutatni. Csak ezeknek lehet czáfoló erejük. Theoriáknak egyáltalában nem.

Miért hirdette egy pár év előtt *Brunetiére* a tudományok csődjét és miért követeli *Dühring* a tudományok átalakítását (»Umwälzung der Wissenschaft«)? Avagy miért hívta ki a maga roppant éles, vágó és szűrő kritikájával, ölü sarcasmusával a minden oldalról jött támadást az az »Ein Deutscher«, a ki ezelőtt néhány évvel »Rembrandt als Erzieher« czímnű munkájával oly szellemesen és oly erővel neki ment épen a német tudományosságnak és a »Professorthum«-nak?

Mind ezek azért, mert a tudomány elszigetelte magát a való élettől, a helyett, hogy azzal folyton contactusban maradt volna s abból nőtt volna ki. Hatástalan formalismusá lett. A physikai tudományok nagyszabású kifejlődése előtt mindent apriori konstruált és szürke theoriákba burkolt. Megírta, mint *Lewes* maró gúnynyal mondja (»Göthe élete«), a *teve fogalmát*, a nélkül, hogy legalább csak az állatkertben nézte volna meg a tevét. Mikor pedig a physikai tudományok fellendültek, akkor meg mindent ezeknek a segítségével akart megfejtetni, még a lelki tünetenyeket is.

Gyönyörűen mutat rá maga egy fizikus, Dr. *Mach E.*, a bécsi egyetem tanára a »Die Principien der Wärmelehre« czímnű művében (Lipscse. Ambr Barth 1896.), hogy magára a physikára is milyen káros volt, hogy annak a problémáit csupán a *mozgásból* akarták, — tehát egyetlen, bár igen fontos jelenségből, -- megfejtetni. Azt mondja *Mach* idézett munkájában:

»A mennyire csak visszanyúl a physika története, Demokritostól a jelenig, félreismerhetetlen volt a törekvés, hogy minden physikai jelenséget *mechanice* magyarázzanak meg. E törekvésnek meg is van a maga lélektani alapja, mert hisz a testek mozgásai a legegyszerűbbek, a legszemléltetőbbek, a legkönnyebben érzékelhetők és a képzeletben a legkönnyebben követhető jelenségek. Az erőhatás és a mozgás közötti összefüggés mindennapi

tapasztalat. Minden változás, a mely az egyest egyénileg, vagy az emberiséget technikai eszközökkel a maga környezetébe beleviszi, mozgási eszközökkel jön létre. A mozgások tehát mint fontos és legjobban ismert faktorok jelennek meg előttünk. Ezenkívül majdnem minden physikai jelenségnek van egy mechanikus oldala. A zúgó harang reszket, a felmelegített test kiterjed, stb. Miért ne próbálná tehát meg az ember, hogy a kevésbé ismert az ismertebb által fejtse meg? És tényleg az ellen, hogy a physikai jelenségek mechanice is adassanak elő és mechanikus analogiákkal is világosíttassanak meg: nem lehet kifogást emelni. De a *modern physika* tovább ment abban, hogy e kísérleteket túlkomolyan és szó szerint vette. Mikor *Wundt* mint physikai axiomát állítja oda, hogy minden physikai ok *mozgási* ok, mikor azt mondja, hogy a *mozgás* az egyetlen változása valamely testnek, a mely mellett ez önmagával identikus marad: már ide nem követhetjük. Elég csak arra rámutatnunk, hogy már az Eleáták teljesen hasonló nehézségeket találtak a mozgásban, mint *Wundt* a qualitativ változásban. Ezen a *methodikai úton* oda jut az ember, hogy a világon mindent, a mi nem közvetlenül érthető, mint *nem létezőt* (nicht Existirend) tekintsen. A legegyszerűbb volna az egész jelenségvilág (Erscheinungswelt) létezését megtagadni. Idáig jutottak végre is az Eleáták és a Herbartianusok sem voltak messze e végtől. A physika ilyen módszerrel tárgyalva a világnak igazán mesterkélt képét adná, a melyben a valóságot alig tudnánk újra felismerni. És tényleg olyanok előtt, a kik hosszú időn át teljesen csak mechanikus-atomistikus vizsgálódásokkal foglalkoztak, az előttünk legbizalmasabban feltáruzó, érzékelhető világ (Sinnenwelt) egyszerre csak mint a legnagyobb világtalány tűnt fel.«

És tökéletesen igaza van *Machnak*. A mechanikus-atomistikus elmélet, mihelyt egyszer többet akar megmagyarázni, mint épen csak a mechanikus jelenségeket, nem vezethet egyébre, mint a modern philosophia ama sibolletjeire, a melyeket *Du Bois-Reymond* dobott a világba: »Ignoramus«, »Ignorabimus« és »Dubitemus«. Mint valami új, megváltó evangelium hatott ez a három szó a századvégi kimerült philosophiára. *Du Bois-Reymond* roppant tudományos apparatussal jutott e meggyőződéshez; de a sivár felületességnek és a könnyelmű skepticismusnak igen jó volt ez a három szó, hogy aztán mélyebbre ható kuta-

tásoktól felmentve érezze magát. De lehetett-e és lehet-e igazán köze az életnek, a mely mindenben positivumokra törekszik, ezzel a lemondó és épen a szellem királyi méltóságát megtagadó tudományyal?

Rendkívüli érdekes, a mint *Du Bois-Reymond* egész őszinteséggel feltárja előttünk lelkét, a tudósnak ama nyíltságával, a melynek nincs mit eltakargatnia, mert hiszen az igazságot kereste s azzal nem gondol, mi lesz kifejezett nézeteinek az eredménye, tetszik-e az, avagy nem? A 1872. aug. 14-én Lipcsében a német természetvizsgálók és orvosok 45. közgyűlésén tartott s »Über die Grenzen des Naturerkennens« című felolvasásában mikor kifejti a természet megismerésének határait, végül azt mondja: »Á testi világ talányaival szemben a természetvizsgáló rég hozzászokott, hogy férfias lemondással mondja ki a maga »*Ignoramus*«-át. E mellett azonban a megfutott győzelmes pályára való visszatekin-téssel azt a nyugodt tudatot viszi magával, hogy a mit most még nem tud, bizonyos körülmények között legalább tudhatná és ta-lán valamikor tudni is fogja. De azzal a talánnyal szemben, hogy mi az anyag és mi az erő és hogy ezek miként gondolhatók, egyszersmindenkorra arra, a már nehezebben elfogadható, igaz-ságra kell magát elhatároznia: *Ignorabimus*«.

Az 1880. jul. 8-án a berlini kir. tudományos akadémiában tar-tott Leibnitz-émlékünnepen ismét felveszi ezt a thémát »Die sie-ben Welträthsel« című felolvasásában. Nagy szelleme mintegy önmagával is küzd. Újra meg újra átméri a természet megisme-résének határait. Bizonyos beismerésekig el is jut; de azt a praes-tabilita harmoniát, a melyet Leibnitz, — a kinek emlékünnepén kell neki beszélnie, — megtalált, nem tudja megérezni, meglátni s a nagy világtalányokkal szemben ott marad az »*ignoramus*«-nál míg az ezek megvilágosítására vonatkozó kutatásokra nézve a *dubitamus*-t mondja ki. Elismeri, hogy atomistikával, dynamisti-kával, a tér állandó kitöltésével az *öntudatot* még a maga legala-csonyabb fokán sem lehet megmagyarázni s ezekkel a teoriák-kal mindig hajótörést szenvedünk és ezen a régi tapasztalaton a természettudományok egyetlen felfedezése sem változtathatott. Hogy az anyag mozgásából és rendezkedéséből még csak a leg-egyszerűbb érzékelés sem érthető meg, ezt kiváló gondolkozók rég elismerték. »Ha az öntudat mechanice megérthető volna,

nem volna metaphysika» (Die Sieben Welträthsel 81. l.) Transcendentalisok szerint azok a nehézségek, a melyek legyőzhetetleneknek tűnnek fel a mai tudás előtt, habár a haladó fejlődésben talán valamikor megoldhatóknak is gondoltathatnak.

Az első, transcendens nehézség: az anyag és az erő lényege. A második: a mozgás eredete, a melyre nézve a megoldhatatlan nehézség abban áll, hogy miután az ő fogalmi világába egy supranaturalistikus mozgató egyáltalában nem illik bele, hiányzik a kellő ok az első mozgásra, ha pedig, — úgymond, — az anyagot mint öröktől fogva mozgót képzeljük, akkor meg eleve lemondunk e tekintetben a megértésről, a kutatásról.

A harmadik: az élet első előállása. Igaz, hogy ha egyszer megmozdult az anyag, akkor világok állhatnak elő s létre jöhetett bizonyos feltételek mellett az anyagnak ama dynamikus egyensúlya, a melyet életnek nevezünk és ha egy supranaturalistikus benyúlást, ténykedést engedünk meg, akkor elég volna csak egyetlen egy ilyen tény is, mely mozgó anyagot teremtené és mindenestre elég volna csak egyetlen teremtési nap is; de hát Du Bois Reymond ezt a supranaturalistikus benyúlást, ezt a ténykedést nem akarja megengedni a *rendszer* kedvéért. Ő csak a nehézséget constatálja.

Igy constatálja azt is, hogy a negyedik nehézséget a természetnek látszólag öntudatos czélszerűséggel való berendezése okozza. Világosan lát a nagy bölcselő ennél a kérdésnél is, mikor azt mondja, hogy a czélszerű organikus képződési törvények a mechanikus természetfelfogással összeegyeztethetetlenek és hogy Darwin is, a mikor a természetes kiválasztással és az alkalmazkodással akarja ezt a dolgot megmagyarázni, tulajdonképen csak egy, bár elég erős, de mégis csak *egy* gerendát bocsátott vizre a tengerben fuldoklók számára; de a végkövetkeztetéstől itt is eláll s megelégszik azzal, hogy azt mondja, ha arról van szó, hogy elveszszünk-e, vagy pedig a gerendába fogózkodjunk, hát akkor belekapaszkodunk a gerendába; de a selectio theoria csak épen ennyi értékű.

Az ötödik nehézség: az egyszerű érzékelések előállása (das Entstehen der einfachen Sinnesempfindung). Az öntudat megfoghatatlan mechanikus okokból. De a míg Leibnitz az öntudatot a lélek-monasok által megérthetővé akarja tenni és az isteni min-

denhatóság által felébresztettnek ismeri fel; addig mi -- mondja Du Bois R. — megelégszünk a megfoghatatlanság elismerésével; mert ezt ép oly lehetetlen megérteni, mint azt, hogy honnan van az, hogy a nervus trigeminus érintése pokoli fájdalmakat okoz, míg más idegek ingerlése kellemes.

A hatodik: az okos gondolkodás és az ezzel szorosan összefüggő nyelv eredete.

A hetedik: az akarat szabadsága. Ez a kérdés az tulajdonképpen, a mely mindenkit érdekel, mert a legszorosabban összefügg az emberi társadalom legmélyebb alapfeltételeivel, vallási meggyőződéseivel és érdekeivel. Szabad-e az ember a maga cselekvéseiben, vagy pedig kikerülhetetlen kényszer alatt áll? Az alanyi szabadság-érzet csak csalódás-e, vagy valóság? Elismeri szerző, hogy egykor azt írta volt, hogy »az analtikus mechanika felnyúlik egészen az egyéni szabadság problémájáig«, t. i. hogy még ezt is megmagyarázhatja; de rá nézve is elkövetkezett a damaskusi út s már »Über einige Ergebnisse der neueren Naturforschung« cz. felolvasásában annak a meggyőzésének adott kifejezést, hogy a szabadakarat problémáját legalább még három transcendens problema előzi meg: az anyag és erő lényegének nagy kérdésén kívül még az első mozgás és az első érzékelés, vagy érzés (Empfindung) problémája.

Nem tagadja meg *Du Bois-Reymund*, hogy az organikus és anorganikus természetben két különböző birodalom ismerhető fel, habár, — teszi hozzá, — mostani meggyőzésünk szerint mind a kettőben ugyanazonos erők működnek és pedig a szerves individuumokban, a kristályokban az anyag stabilis egyensúlyban van, míg a szerves individuumokban, az élőlényekben az anyagnak többé, vagy kevésbé tökéletes dynamikus egyensúlya uralkodik, részint positiv, részint negativ bilanzzal; de hogy hol itt a harmonia, vagy hogy honnan az ugyanazonos erők mellett is a lényeges, a principialis különbség, az erre vonatkozó minden megfeytési kísérlettel szemben megelégszik a *dubitemus*-szal, -- kételkedjünk!

Nos, ez a legkönnyebb; de ha egy egész világnézet központi gondolatává ezt tesszük, akkor ebből rendkívüli horderejű sociologiai consequentiák következnek. A *dubitemus* nem marad csak a papiroson, nem marad csak a könyvtárak polczán, hanem

megelevenedik, kimegy az életbe, a maga hatását mindenütt meg-
éretteti s nyomában ott burjánzik fel a decadentia; mert poziti-
v termékenyítő és megtartó ereje nincs.

Kant is végigbírálta a »Kritik der reinen Vernunft« ban a
tisztá ész megismerési határait olyan éleselműséggel, mint senki
sem előtte, sem utánna; kimutatta, hogy a »Das Ding an sich«
megismerhetetlen; de aztán a »Kritik der praktischen Vernunft«
ban belenyúl a való életbe s felállítja a gyakorlati követelménye-
ket, a postulatumokat, a melyek elődázhatatlan és visszaútasít-
hatatlan követelése a léleknek; tetszenek-e azok a tisztá észnek,
vagy nem; megmagyarázhatók-e és igazolhatók-e előtte, vagy
nem?: mindegy; megvannak, élnek s létjogosultságot követelnek.
»Ez örülés!« -- mondja rájuk a tisztá ész. »Sajátságos, valóban
a mult kísértetét feltűnni látni világos századunkban! Sajnálatos!«
»Ne szánjatok« — felel rá postulatumaival a gyakorlati ész, —
»miénk ez örülés; mi józanságtokat nem irigyeljük.

Hisz, mi a világon
Nagy és nemes volt, mind ily örülés,
Melynek higadt gond korlátot nem ír.
Szellembeszéd az, mely nemesb körökből
Felénk rebeg, mint édes zöngemény,
Tanúja, hogy lelkünk vele rokon
S megvetjük e földnek hitvány porát
Keresve utat a magasb körökbe! (Madách).

Mach fentt idézett munkájában egészen helyesen adja meg
annak a pszichológiai okát, hogy miért fejlődött ki a mechanikus
atomistikus theoria? »Ha meggondoljuk — úgy mond — hogy a
physikának minden egyéb körénél kimagaslóbb lett a mechanika
kifejlődése, nem csodálkozhatunk, ha ennek fogalmait mindenütt
alkalmazni kezdték, a hol csak lehetett.« De a míg ez lélektani-
lag megérthető is, addig a formalis mechanikus gondolkodás az
egész tudományt megfosztotta életteljességétől. Az igazságot az
abszolút formákban keresték s így formalismussá lett a tudomány.
A kategoriák lettek a fő dolog. Pedig az élet természetes cselek-
vés, organikus valami és nem formalis, mely kategoriákba gyur-
ható be. A szellemi tudományokra a mechanikai, vagy a francia
bölcselek (Cournot, Boussinesq és De Saint-Venant) matematikai
formái csak mint hasonlító, megvilágosító eszközök vehetők át.

És itt a modern tudományról, annak felfogásáról hadd szólaltassak meg, a végkövetkeztetések levonása előtt, egy tisztán physikust, *Machot*, hogy ne vádoltathassam azzal, hogy csak theologusoknak és metaphysikusoknak, e »világos század« előtt már értéktelenné vált elméleteivel táplálkozom s a dolgokat csak egyetlen egy, elfogult theologiai és metaphysikai szempontból nézem.

Mach szerint a megismerés forrása a tapasztalat (*Erfahrung*). Minden aprioristikus elmélet, törvények felállítása, causalitás feltételezése stb. henye dolog. Meg kell figyelni, tapasztalatokat kell tenni. »Alle Naturerkenntniss stammt in letzter Linie aus der *Erfahrung*« (324. l.) »Csak a tapasztalásból ismerhetjük meg, hogy vajjon van-e és mennyiben van összefüggés a hő-jelenségek és a mechanikus processusok között« (318. l.) »Csak a tapasztalat világosíthatja fel, hogy vajjon hőveszteség folytán áll-e be mozgás, vagy megfordítva és hogy milyen mértékben. A kettő összefüggésének tényét és a mechanikus aequivalens nagyságát csak a kísérlet állapíthatja meg. E mellett azonban a *formális* felfogásnak még tág tere marad. A felfogás formája már az lesz, a mi az én *szükségletemnek* felel meg.« És ha egyszer a tapasztalat azt mutatja, hogy *megvan*, hogy *létezik* valami, azt semmiféle apriorisztikus negatíóval kitagadni egyáltalában nem lehet. Érdekes, a mit éppen *Helmholtz*-ről mond: »Ihm ist das Princip der Energieerhaltung kein apriori einleuchtender Satz. Was folgt, wenn er besteht? In dieser hypothetischen Frageform bewältigt er Seinen Stoff.«

Ime a *létezés, az élet, a hatás souverénitása*; ha egyszer *van*, hát számolni kell vele, mint ténynyel, faktummal! Ezt meg-, vagy kikerülni nem lehet. A létezés okának keresése lehet elmélődés tárgya s talán megtalálható ez ok közvetlenül, vagy közvetetten; de ez már másodrendű dolog. A fő: *a van, a lét*.

Minden megismerés az életből magából nő ki.

»Az ember felett« — úgymond *Mach* — »az *önfenntartásra* való törekvés uralkodik; egész tevékenysége ennek a szolgálatában áll és az ember gazdagabb eszközökkel csak azt végzi, a mit az alsóbb organismusoknál, egyszerűbb életfeltételek mellett, az ösztönök végeznek. Minden ismeretnek, minden emlékezésnek, minden gondolatnak kezdetben csak annyi értéke van, a mennyibe az embert ezek a jelzett irányban közvetlenül segítik. A

gondolat-világ e tényeket tükrözi vissza, kiegészíti a hasonlóság principiuma szerint megfigyeltékkel (associatio által) és megkönnyíti az embernek, hogy a valóval kedvezőbb viszonyba hozza magát. Minél nagyobb a tények köre és minél hívebben tükrözték azok vissza, a képzetek minél jobban megfelelnek a tényeknek: annál jobban, hatékonyabban nyúlnak bele az életbe. Kezdetben csak az vonja magára a figyelmet, a mi az *akarathoz*, az *érdekhez* áll a legerősebb viszonyban, a *hasznos*, vagy pedig a feltűnő, a mely a mindennapi keretéből kilép, az *új*, a *csodálatos*. Csak lassanként terjeszkedik ki a köznapi tények megfigyelésére s a tapasztalás kibővítésére. Gazdagabb tapasztalás és a tapasztalat megmélyítése csak az organizált társadalomban a munkamegosztás mellett lehet, a mikor a kutatás külön életfeladattá lesz. A kutatások közöltetnek, közkincscsé tétetnek és pedig a *nyelv* által.«

Ez értekezés keretében nem lehet czélom *Mach* egyes, speciális állításait külön kritika alá venni; ez más lapra tartozik; itt egy tudományos ismeret-elméletéről van szó s arról, hogy ezt az ismeret-elméletet hogyan dolgozza ki a szerző. Azért mellőzöm pl. azt az állítását, a melyet a nyelv eredetére nézve mond. Abban a nézetben vagyok, -- mondja a 401. lapon, -- hogy az a tel fogás, a mely az emberi és az állati intelligencia között *qualitativ* különbséget vesz fel, régi *babonának* a maradványa csak. Én csak *quantitativ*, fokozati különbséget látok az állatvilágban (beleértve az embert is). Ép úgy az állati és az emberi beszéd között is csak *quantitativ* különbséget látok. Az előbbi *szegényebb*, következőleg *határozatlanabb*. Ez a különbség azonban már a különböző fejlettségű emberi nyelvekben is megvan stb. Ha ez neki elég, ám legyen az ő hite szerint. De annyi bizonyos, hogy annak, a ki azt hangsúlyozza, hogy a mechanika nem elégséges minden dolog megfejtésére, egyáltalában nem volna szabad mégis a maga chablonjait rábúzni egy olyan kérdésre, a mely a fizikai tudományok módszereivel való megismerésnek a határain merőben túl fekszik. Hanem hát az emberek szeretik *hallgatni a fű nöését!* Nem bírálgatom azt a materialistikus felfogását sem, a miből kiindúl, hogy az önfenntartási ösztön vezet minden megismerésre, tapasztalat szerzésre stb., mert egyébként meg annyi igazsággal csinálja meg rendszerét, hogy nem csodálkozhatunk, ha azt a ter-

mészettudósok, physikusok és sociologusok egyformán nagy elismeréssel fogadták s úgy jelezték, mint egy új irány úttörőjét. Áll e rendszerre az, a mit ő maga mond, hogy a tudományban nem annyira új tények felfedezése körül forog a kérdés (hisz e tények legnagyobb részben rég megvoltak, csak nem figyeltettek meg), mint inkább a *felfogás formájának* felfedezéséről. (327. l.)

»Minél nagyobb lesz az a tapasztalati kör, a melynek a megismerésére a közlés által jutunk, annál *takarékosabban* és *gazdaságosabban* kell berendezni az előadás eszközeit, hogy az anyag mérsékelt feldolgozását az emlékező tehetség s a szellemi erő megbírja. A tudomány methodusainak tehát ökonomikus természetűeknek kell lenniök. Magától értetődik, hogy az ember nem azért gazdálkodik, hogy épen csak gazdálkodjék, hanem azért, hogy szerezzen és hogy a szerzeményt élvezze. A tudományos gazdálkodás *célja*: a lehető teljes, összefüggő, egységes, nyugodt újabb jelenségek által többé jelentékenyebb zavaroknak már ki nem tett *világkép* (világnézet, *Weltbild*) megszerzése, egy világnézeté a lehető *stabilitással*.«

»A gondolatok az organikus élet nyilvánulásai s innen, hogy tudományos gondolatokat látunk átalakulni, szélesebb körben kiterjedni, a concurensekkel küzdeni s a kevésbé értékesek és erősek felett a győzelmet elvinni.«

Mach mindenütt ez organikus élet souverénitásával operál. Az első megismerési elem — szerinte, — az érzékelés, a megfigyelés, a megtapasztalás. A megfigyelt tényeket aztán a gondolkodásban kiegészíteni, tökéletessé tenni az *associatio* hatalma kényszerít. Ez az *isméltés* által lesz mind erősebb és erősebb. A mi akaratunktól idegennek s az egyes tényektől független erőnek tűnik fel az *associatio*, a mely a gondolatokat és a tényeket hajtja, mindkettőjüket együvé tartja, mint mind a kettő felett uralkodó törvény.

A megismerésnek s így a tudománynak leghatalmasabb *belső* életeleme az *összehasonlítás*. Az összefüggés, a fogalmi egység a tudományba az összehasonlítás által jó be. A *fogalmak* magva (der Kern der Begriffe) az a jól begyakorolt tevékenység, a mely az összehasonlítás szükségességéből és a tényeknek előadásából egymás által létrejött (404. l.) Az érzékek nem annyira a megismerés követelményeire, mint inkább a legfontosabb

életfeltételek észrevezésére vannak berendezve. Biztos ismeretet tehát csak az összehasonlítás adhat. Valamely fogalmat *passiv* nem fogadhatunk el, hanem csak az azon körben való *együtt-cselekvés, együttélés* (Mitthun und Mitleben) által, a melyhez az a fogalom tartozik. Az ember zongoraművész, matematikus vagy chemikus egyáltalában nem lesz merő *nézésből*, (Zusehen) hanem mindez csak a ténykedések *gyakorlása* által lehet. A megszerzett gyakorlat után azonban a *szó*, a mely a fogalmat jelzi, ránk nézve egészen más hangzású lesz, mint előbb volt. A fogalmakat aztán megterhelési, vagy dynamometrikus próbának kell kitenni az összehasonlításban.

De nemcsak konkrét, hanem teljesen *elvont*, abstract viszonyok is szemlélhetők s ezek körében is szerezhető tapasztalat, és ez a tapasztalat egyáltalában nem kevésbé megbízható, mint a physikai tapasztalat. Sőt több benne a közvetlenség, mint emebben. A physikai tapasztalás pl. azt mutatja, hogy a meglökött testet egy ütköző test mozgásba hozza; de a pontos analysis azt mondja erre, hogy igenis az ütköző test mozgásba hozza a meglökött testet, azt azonban, hogy *miért* hozza mozgásba, ép oly kevésbé tudjuk, mint azt, hogy pszichikai állapotainknak physikai következményei vannak. Mind a két összeköttetés egyszerűen csak a tapasztalatban van meg (432. l.); de a fő dolog, hogy *megvan*. A kutató, már most, a tények egy bizonyos körében törekszik a megismerésre, a nélkül azonban, hogy tekintettel volna eleve arra, hogy *mit* kell neki a priori megtalálni. Az őszinte kutatónak *mindégy*, hogy *mit* talál; a mit talál, azt írja le; mert a kutatás végcélja: valamely ismeret kör tényeinek lehető teljes, áttekinthető leltárát adni. A tudomány legyen teljes, systematikus előadása a tényeknek, távol minden idegen, felesleges, tévútra vezető dolgoktól, a mely az apriori speculatiót követni szokta. A tények legyenek egyszerűen, érthetően, ökonomice s oly áttekinthetőleg rendezve, hogy semmi feleslegest ne kelljen az agynak megtartania. Igaz, hogy a tények emez egyszerű, rendszeres leírását megzavarják a theoriák és a hypothesisek, a melyek mintegy praecipuálják a tiszta és közvetlen tapasztalatszerzést és pedig annyival jobban, mert a theoriák és hypothesisek előállása nem csupán a mesterkélt tudományos módszerek eredménye, hanem ezek visszanyúlnak a tudomány gyermekkorába, a mikor a pontos

megfigyelés helyett a képzelő erő csapongásainak engedtek. Önmagukban ártatlan dolgok; veszedelmesekké csak akkor lehetnek, ha bennök jobban bízik az ember, mint a tényekben s ha ezek tartalmát reálisabbnak tartja, mint a tényekét. A tudomány fejlődéséhez két tényező kell: *eszmék és megfigyelések*. Az eszmék önmagukban csak terméketlen speculációkká folynak szét; de a megfigyelések is önmagukban nem adnak organikus tudást. Előbbre az visz, ha már meglevő képzeteket új megfigyelésekre alkalmazunk. Itt azonban nagy mérsékletre van szükség; mert az újabb tények iránt való nagy engedékenység nem ad szilárd nézeteket; míg a nézetek túlmerevsége meg akadályozza a szabad megfigyelést.

És ez a teljesen realista, szinte azt mondhatnók, verista physikus bölcész mégis beszél *inspiratorról* és beszél a léleknek *formális követelményéről* (»formale Bedürfniss«). Az a verista, — a ki gúnynyal mondja: »Hányszor mondják, *mit* mindent csinálhatunk még a villamossággal!, a nélkül, hogy tudnák, hogy mi a villa mosság tulajdonképen? — *Helmholtz*nak idézi egy nyilatkozatát, a mely szerint ez a maga legnagyobb gondolatait az inspirációkból merítette. Csendesen, szinte észrevétlenül támadtak gondolat körében olyan eszmék, a melyeknek jelentőségét az első pillanatban szinte fel sem ismerte; pillanat alatt támadtak, czikáztak át agyán; de kikényszeríteni őket az íróasztal mellett nem lehetett. (441. l.) Idézi *Mayer*-nek, a hírneves heilbronni volt orvosnak, a ki először fejtette ki az erők megmaradásának elméletét tudományosan, (»Ueber die Erhaltung der Energie« cz. munkájában) Griesingerhez írt levelét, a melyben azt írja: »Azt kérded, hogy miként jutottam erre az eredményre, erre az egyszerű felelet ez: tengeri utamon csaknem kizárólag élettani tanulmányokkal foglalkozva jöttem rá az új tanra azon a teljesen elégséges alapon, mert annak szükségességét erőteljesen felismertem (»weil ich das Bedürfnis derselben lebhaft erkannte«), a mikor a hajó fedélzetén egy-egy órában mintegy *inspirálva* éreztem magamat; a mihez hasonlóra sem azelőtt, sem később nem emlékezem«. És beszél physikusokról és chemikusokról, a kik — mint erős sarcasmusmal mondja, — világnézetükké »az atomok lutrijátékát tették«, *értelmi és kedélyi* szükségességből hajtattak bele a spiritismusba. Tehát beszél a physikus bölcész is értelmi és kedélyi olyan postulatumokról, a melyeket egy üres, sívár és csak az atomok lut-

rijátékán nyugvó világnézet nem elégíthet ki. A ki nem elégtett értelmi és kedélyi szükség aztán keresi a mystikust, a beteges képzelgés fantomjait. (Érdekes eseteket említ *Mach* a 372. és és köv. ll.)

Ime egy kiváló physikus ismeret-elmélete. A végkövetkeztetés igen rövid lehet, a mennyiben már most csak az a kérdés, vannak-e a vallásos életnek is specialis tényei; vannak-e tapasztalatai? Szerezhet-e általában ilyeneket az ember? És leírhatja-e és rendszerbe foglalhatja-e ezeket akár csak a physikai megfigyeléseket és tényeket?

Annak, a ki lelkének mozdulásait, e léleknek kereső, kutató nyugtalanságait, harmonia után törekvő vágyait, megváltás után való sovárgását, Istenben való megnyugvását és békességét és a hitnek megtartó, megszentelő és megdicsőítő erejét nem figyelte meg, nem tapasztalta önmagán, nem érezte közvetlenül, hiában is felelnék a fennebbi kérdésekre akármilyen határozott igenléssel is és hiában idézném a legnagyobb theologusokat is tanúkul, csak azt mondaná rá Hamlettel: »Szavak; szavak; szavak!« Tudjuk jól, hogy vannak színvakok, a kiknek a sixtini madonna kép is csak szürke tömeg és vannak süketek, a kiknek a Palestrina zenéje is csak hangzavar. De azért a Sixtini madonna mégis csak utólérhetlenül szép és a Palestrina zenéje is felséges; legalább százezerek és milliók ép szemü és ép fülü tapasztalata ezt mutatja.

A létezés, az élet souverénitása, a hatás, a *van*: ez egyszer él nem tagadható; hatalom, a melylyel számolni kell; tény, a mely akár tetszik valakinek, akár nem, de megvan. Honnan? hogyan? miért? — henye kérdések, a melyek felett lehet elmélkedni; de azért az élet csak megy tovább s végzi a maga munkáját.

Még Svoboda álláspontján is mondhatunk annyit, hogy a vallás a történetben *volt* és hogy a jelenben, itt körülöttünk *van*; vagy legalább egy pár ezer millió különböző felekezetekhez és egyházakhoz tartozó ember még, csodálatosan a századvég daczára is, azt mondja, hogy van neki ilyen, vagy olyan vallása. Tehát vallás *volt* és *van*. Él. Az élet meg nem bénítható erejével hat. Tényeket produkál, a melyek láthatók, megvizsgálhatók, leírhatók és rendszerbe foglalhatók s ekként a theologia, mely a

vallásos élet jelenségeit írja le, tapasztalati tényeit szedi rendszerbe, hogy a maga egészében egy világképet, stabilis világnézeteket adjon — *tudomány*. És pedig — miután még Wundt szerint is — »concret történeti jelenségek és vallási nézetek határozott tényei szolgálván tárgyául, a bölcsészettel szemben külön tudomány«, — *specziális, külön élő szerve a tudományok nagy organismusának*.

Nem fárasztom tovább Önöket azzal, hogy még reámutasak külön e tudománynak methodológiájára, bár vonz ez a kérdés is; csak annyit jegyzek meg, hogy nem kevesebb és nem csekélyebb értékű módszertani eszközökkel operálunk mi theologusok sem, mint egyéb tudományban s az ismeretek sem kevésbé reálisak, mint egyebeké; hiszen maga a physikus *Mach* is elismeri, hogy »nemcsak concret, hanem teljesen abstract viszonyok is szemlélhetők s ezek körében is szereshető tapasztalat és ez a tapasztalat egyáltalában nem kevésbé megbizható, mint a physikai tapasztalat, sőt több benne a közvetlenség, mint emebben.«

Azzal sem kívánok tovább terhükre lenni, hogy bizonyitgassam, hogy jóformán tételről tételre miként volna alkalmazható a *Mach* ismeret-elmélete és módszere a theológiára is; csak annyit említek még, hogy a theológiának is, mint minden egyéb tudománynak csak akkor van az életre hatása, ha magával az *élettel* folytonosan contactusban, élő közösségben marad; ha abból nő ki és arra hat vissza s nem szürke elméletekben barangol.

Mi theologusok tudjuk, érezzük, tapasztaljuk, előttünk a világ minden tényénél bizonyosabb tény, hogy »Uram, te teremtettél minket magadnak és a mi lelkünk nyughatatlankodik, a mig benned meg nem nyugoszik« (Tertullian: Tu fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te) és hogy »az, a mit az Isten felől tudhatnak az emberek, nyilván vagy on ő benne; mert az Isten megjelentette ő nekik.« (Róm. I.: 19.) Mi ezekkel a tényekkel dolgozunk; az emberiségnek, az életnek legfelségesebb *tényeivel*, a melyekből egy világnézet alakul s e világnézetben megvan az összhang, a békesség és az állandóság, mert a »Krisztus tegnap és ma ugyanaz és mindörökké ugyanazon lézen!«

Kenessey Béla.

II.

Adatok az 1897—98 tanévről.

Az 1897—8-iki tanév a szabályzatokban megállapított rendes időben, 1897. szept. 12-én nyitott meg, miután előbb szeptember 7-ikétől kezdve a beíratások megtörténtek s a theologiai alap- és lelkészképesítő vizsgák, valamint a javító és pótszigorlatok megtartottak.

A tanév megnyitása lélekemelő ünnepély keretében történt meg. Az ifjúsági énekkar által előadott dicséret után *Molnár* Albert, a gyakorlati theologia tanára mondott egy magas szárnyalású szép imát, mely gondolatokban és érzésekben egyaránt gazdag volt. Majd *Kenessey* Béla igazgató olvasta fel a »Theologia: — tudomány« című értekezését, mint tanév-megnyitó beszédet, a melynek tartása törvényeink és rendszabályaink értelmében a mindenkori igazgató kötelessége. Az előre megállapított ünnepélyi program szerint az egyházi főhatóság részéről *Szász* Domokos püspök úrnak kellett volna rövid beszéd kíséretében a tanévet megnyitottnak nyilvánítania, azonban őt akkori gyöngéklkedése miatt kénytelenek voltunk nélkülözni s így ő helyette *Gyarmathy* Miklós főgondnok úr szólott lelkesítőleg a tanári karhoz és az ifjúsághoz és szólott annyi erővel, oly lelkesedéssel és könnyed előkelőséggel, hogy senki sem sejté, hogy már ekkor egy gyógyíthatatlan súlyos kór lassan emésztő csiráit hordta magában. A »Te benned biztunk eleitől fogva« kezdetű zsoltárral zárván be az ünnepélyt, csakugyan az Úrban való bizalommal indult a munkára tanári kar és ifjúság. Az ünnepélyen az intézeti előljáróságon s városunk előkelő közönségén kívül részt vett a helybeli tudomány-egyetem rector magnificusa dr. *Lechner* Károly, a bölcsészeti kar dékánja dr. *Halász* Ignác, több egyetemi tanár és a városi hatóság képviselőjében *Albach* Géza kir. tan., polgármester.

A jelentkezett *ifjak számát* illetőleg, felvételért folyamodott volt 37 theologus, 59 bölcsészethallgató tanárjelölt és 1 joghallgató; ezek között az internátusban már előbb benntlakott régi növendék 18 theologus és 34 tanárjelölt; ujonnan folyamodó tehát 19 theologus és 25 tanárjelölt. A folyamodott hittanhallgatók közül azonban 1 még a felvétel előtt visszavonta kérvényét és okmányait s így ez az 1897. aug. 21-én megtartott felvétel alkalmával tekintetbe sem vétethetett.

A theologiai tanfolyamra a növendékek egészen ingyenesen vétettek fel; míg a bölcsészethallgatók közül 18-an ajánltattak a nm. vall.- és közoktatásügyi miniszter által létesített és 6000 frttal dotált állami ingyenes helyekre; 19-en vétettek fel 100 frt és 11-en 150 frt kedvezményes díj fizetése mellett. A felvett ifjak összes száma 84 volt, 12 ifjúnak kénytelenek voltunk kérvényét hivatalból visszaküldeni, miután az internátus jelenlegi felszerelése több ifjú ellátására nem volna elég kényelmes. Joghallgatók már a lefolyt tanévtől kezdve egyáltalában nem vétettek fel s ilyenek jövőben sem nyerhetnek ellátást az intézetben.

Tényleg beiratkozott, a szept. 7. s következő napjain megtartott beiratások alkalmával, összesen, theologus: 35 és pedig IV. évre: 6, III. évre: 7. II. évre: 5. és I. évre: 17, mert az I. évre felvett 18 közül 1 ismét elmaradt, illetőleg felvétele soha nem is jelentkezett; bölcsészethallgató: 45, együtt 80 ifjú.

Az első félév folyamán a theologus ifjak közül mindjárt az első hetekben 1 első éves növendék a posta- és távirdai pályára távozott; egyet pedig súlyos vétségért kénytelenek voltunk eltávolítani röviddel a beiratkozás után s így az első félév végére az I-ső éves theologusok száma 15-re szállott le. A második félév elején e szám még egygyel megapadt, a menyinyiben egyik, különben jeles készütségű és szigorlatait is jeles eredménnyel letett növendékünk egészségi okokból kénytelen volt távozni s más tanintézetben folytatni tanulmányait. Az alföldi ifjú nem tudott acclimatizálódni az élesebb hegyi levegőhöz s így visszament Debreczenbe, a hol középiskoláit is végezte. Az év végén tehát a theologus ifjak összes száma 32 volt.

A bölcsészethallgatók közül a jogi pályára lépett át 1 s ezzel az intézetet is el kellett hagynia; nevelői állásra távozott 5; egy szép reményekre jogosított, rendkívüli szorgalmas és kifogás-

talan magaviseletű ifjú tanárjelöltünk pedig, *Kukla* András, a ki-
nek tanulmányából már csak egy semester volt hátra, intézetün-
ket azon a czímen, hogy a szüreti néhány napi szünidőre haza
megy, elhagyva, tényleg haza is ment Czeglédre, de otthon egy
önfeledt pillanatban eldobta magától az életet, a melynek küz-
delmei elé menni szakadatlanul kétségeskedő, töprengő, hánykodó
lelkével nem volt elég erős. Legyen porainak könnyebb a föld,
mint a milyen volt lelkének az élet!

A megüresedett helyekre azonban a II-ik félév elején újab-
ban jelentkezők vétettek fel, úgy, hogy a tanévet összesen 74
bennlakó ifjúval végeztük, u. m. 42 tanárjelölt és 32 hittan-
hallgató.

Az internátusi ifjak *ellátására* vonatkozólag mege mlítjük,
hogy a theologus ifjak nemcsak ingyenes bennlakást és convic-
tust élveztek, hanem e mellett közülök 15-en 100-100 frt ösz-
töndíjban is részesültek, 1 pedig 90 frtnyi stipendiumot kapott
amaz 1591 frt 79 krnyi összegből, a melyet a nagyenyedi Beth-
len-kollegium mt. Előljárósága utalványozott ki az 1897. egyház-
kerületi közgyűlés 25. jzkvi sz. a. hozott határozata alapján.

Ösztöndíjat nyertek: Bartha Miklós, Biró Sándor, Jakabházi
Dániel, Szakács Ferencz és Tankó Béla IV., —

Kolozsvári József, Máthé Samu és Széll Jakab III., —

Bakocs István, Molnár Imre és Czirmay Zoltán II., —

Mészáros János, Magyarai Árpád, Nagy István és Székely Mik-
lós I. éves theologusok 100—100 frtot és Szabó András I-ső éves
th. 90 frtot.

A bölcsészethallgató tanárjelöltekre nézve pedig megnyílt az
a 18 ingyenes hely, amelyet a Nm. vallás- és közoktatásügyi
magas kormány alapított intézetünknel. Az intézeti előljáróság
ajánlata folytán e 18 helyet a következő ifjakknak adományozta a
nmélt miniszter úr:

Daru Mihály, Debreczeni Géza, Garzó Béla, Gergely Lajos,
Götz István, Kakasi Gyula, Kovács Jenő, Köblös Samu, Kukla
András, Pásztori Gyula, Rácz Dezső, Schenk Jakab, Séra Kálmán,
Szász József, Szeremley Béla, Teleki Endre, Váczy József és Zel-
les Lajos.

Miután azonban évközben e jótéteményes ifjak közül Kukla
András meghalt, Kovács Jenő és Schenk Jakab nevelőségre távo-

zott, Séra Kálmán és Szeremley Béla meg a tanárképezdei 400--400 frtos ösztöndíjban részesült, e megüresedett helyek újabb felterjesztés folytán a tanév második felétől Darvai István, Habán Mihály, Matolcsy László, Nagy Elemér és Spánier Vincze tanárjelölteknek adományoztattak.

Az ösztöndíjakért, valamint az állami jótéteményes helyekért minden évben újból, külön kell kérvényezni ; a kik azonban már egyszer megnyerték, lehetőleg mind addig élvezetükben hagyatnak, a mig csak rájuk érdemetlenekké nem lesznek.

A miniszteri magas rendelet értelmében az állami jótéteményes helyeken levő tanárjelöltek mindenben az internátusi fegyelmi szabályok alá tartoznak s az Előljáróság minden semes-terben ellenőrzi az illetők tanulmánybeli előhaladását is, a meny-nyiben az ifjak tartoznak félvéenként kollokválni s erről indexei-ket bemutatni.

A mi az ifjuság szellemi *előmenetelét* illeti, arról a félévi szigorlatok eredménye tesz bizonytságot.

A theologus ifjak első félévi szigorlatai 1898. január 20—február 15-ig, a második féléviéik pedig május 18— június 11-ig (közben a pünkössti szünidő) tartattak meg. Az I. félévben általános *jelas* osztályzattal tett szigorlatot: 8, általános *jó*-val: 12; egy-egy tárgyból javító-szigorlatra utasított: 3, a többi általános elégséges; a II. félévben általános *jelas*: 5, *jó*: 6, egy-egy tárgyból elégtelen: 3; egy-három tantárgyból pót-szigorlatra maradt el: 18, s így ezek általános osztályzata még nem állapítható meg.

Az 1897/8-iki tanévvel jutott intézetünk abba a szerencsés helyzetbe, hogy akadémiai *pályadíjakat* is tűzhetett ki a nemes verseny emelésére. A tanári kar 1897. szept. 27-én tartott gyűlésében állapította meg a pályamunkák tételeit s ezek jutalmazásául részint a Telekianum pályadíjait, részint pedig a Szász Domokos püspök úr nevére tett 5000 frtos alapítványnak a kamatait tűzte ki.

A pályakérdések a következők voltak:

1. A bibliai tudományok köréből: »Pál apostolnak az ó testamentumból vett idézetei« jutalma 35 frt.
2. A vallásbölcsetből: »A magyarok ősvallásának kérdése. tekintettel a róla megjelnt művekre,« jutalma 35 frt.

3. Az egyháztörténetből: »Luther álláspontja a róm. kath. egyházhoz kilépéséig«, jutalma 35 frt.

4 A gyakorlati theologia köréből : egyházi beszéd szabadon választott textus felett; jutalma 35 frt.

Továbbá 35 frtnyi jutalom tüzetett ki az ó- és új testamen-
tum cursiv olvasására és fordítására; 15 frt. a hébernyelvben
legtöbb előmenetelt tanúsított I. éves theologusok jutalmazására
és 25 frt. az egyházi éneken és a zenében legnagyobb előme-
netelt tanúsítók számára.

A beérkezett pályamunkák az egyes szaktanárok által bí-
ráltattak meg, míg a szóbeli versenyek a tanári kar jelenlétében
tartatván meg, a pályadíjakat a tanári kar 1898. május 24-én tar-
tott gyűlésén ítélte oda a nyerteseknek. A pályázatok eredménye
a f. é. május 26 án tartott zár-ünnepélyen hirdettetett ki ugyan-
ekkor felbontatván a jutalmazott művek jeligés levélkéi, osztattak
ki a pályadíjak.

Pályadíjakat s illetőleg szorgalom-díjakat nyertek: *Kolozsvári*
József III. é. theol. 15 frtot a bibliai tudományok köréből készí-
tett munkájáért; *Tankó* Béla IV. é. theol. 35 frtot a vallásbölcse-
zeti pályaműért; *Magyari* Árpád I. é. theol. 20 frtot az egyház-
történelmi munkáért; az egyházi beszéd pályamű jutalma meg-
osztatott *Biró* Sándor IV. é. (15 frt.), *Tankó* Béla IV. é. (12 frt)
és *Boér* Károly III. é. (8 frt.) theologusok között. Ugyancsak
egyenlő részekben megosztatott az ó- és új testamentum cursiv
olvasására és fordítására kitűzött pályadij a két jelentkező pályázó
Biró Sándor és *Tankó* Béla IV. éves theologusok között (17 frt.
50 kr.— 17 frt. 50 kr.); valamint a hébernyelvben legtöbb elő-
menetelt felmutatott három 1-ső éves ifju: *Gulyás* Lajos, *Lovas*
Aladár és *Mészáros* János között (5—5 frt.) Az ének- és zenedíjat
a f. é. jun. 11-én megtartott vizsga után *Farkas* Károly I. é. (10 frt),
Bakocs István II. é. (10 frt.) és *Veress* Sándor III. é. (5 frt.) theo-
logusok nyerték. Végül *Lovass* Aladár I. éves theologusnak a ta-
nári kar 35 frt. szorgalomdíjjal jutalmazta évközben tanúsított ki-
váló előmenetelét.

Az önképző-köri pályázatokról az ifjusági egyletek műkö-
désének feltüntetésénél lesz szó.

Pálya és szorgalomdíjakban összesen kiosztatott 325 frt.

Az internátusunkban lakó *tanárjelölt* ifjak komoly törekvé-

séről, odaadó munkásságáról és öntudatos célra igyekezéséről, jó szelleméről tesz bizonyosságot az, hogy ifjaink közül újból négyen kapták meg a 400 - 400 frtos tanári képezdei ösztöndíjat. u. m. *Ferencz Miklós IV. é.*, *Szeremley Béla, Séra Kálmán III. é.* és *Szabó Márton II. éves tanárjelöltek*; úgy hogy a lefolyt tanévben összesen 8 ifjú élvezett magasabb egyetemi ösztöndíjat. Pálya- és szorgalmi díjakat pedig a következő ifjak nyertek: *Vaday Ferencz III. é.* (50 frt.), *Matolcsy László II. é.* (50 frt) *Sramkó Loránt III. é.* (75 frt), *Götz István II. é.* (50 frt), *Dabóczi Ernő III. é.* (50 frt; egyszersmind a növénytani tanszék mellett assistensül alkalmazva), *Séra István III. é.* (50 frt) és *Habáru Mihály I. é.* (43 frt). Végül örömmel említjük meg, hogy *Ferencz Miklós IV. é.* tanárjelölt a jövő tanévre 1200 frtos ösztöndíjat kapott olaszországi tanulmányútra.

Az egyetemen kitűzött bölcsészeti pályakérdés díját, 50 frtot, pedig ismét *Tankó Béla IV. éves theologus ifjú* nyerte el.

Teljes igazsággal és igen szépen mondotta *Nagy Károly* tanártársunk, az önképzőkör felügyelője, a zár-ünnepélyt megnyitó beszédében, hogy az ifjúság a maga munkásságával »tőkét gyűjtött, sokkal fontosabbat az anyaginál, olyan szellemi, erkölcsi tőkét, mely míg minden egyest gazdagított, másfelől oszthatatlan, nemzedékről-nemzedékre szálló s folyton növekvő tőkéje intézetünknek: ifjúságunk nemes közszellem renoméja. Tudom, hogy intézetünk ifjúságának minden egyes tagja büszkén vallja magát úgy a tőke tulajdonosának, mint adósának s míg birtokára mindig büszke lesz, adósságát mindig fizetve, azt lerótnak mégis sohasem tekintendi s ez által bár időben és térben távozunk, köztünk és ifjúságunk közt a kapcsolat soha meg nem szűnik, hanem mind szabadabbá, önkéntesebbé s ez által bensőbbé és értékeesebbé válik.« Adja Isten, hogy úgy legyen!

Tanári kar és ifjúság együtt ünepelte meg október 31-én a reformáció emléknapját, a mikor *Kenessey Béla* igazgató tartotta az alkalmi felolvasást és a márczius 15-ikét, a mely ünnepélyen *Nagy Károly* theol. tanár mondott emelkedett hangú zárbeszédet. A nagy közönség kiváló érdeklődése kísérte ez ünnepélyeinket, valamint azokat a biblia-magyarázatok is, a melyeket a tanári kar tartott advent első vasárnapjától egészen márcz. közepéig.

Az internátus egész ifjúságának *erkölcsi* magaviselete általa-

ban kielégítő volt s csak egyetlen előfordult súlyosabb vétséggel szemben kellett tanácsló elútasítást alkalmaznunk; kisebb mulasztások egyszerű, magán úton adott figyelmeztetéssel és intéssel elintézhettek voltak.

Kedvezőek voltak általában az egészségi viszonyok is. A legtöbb bajt a rossz ivó-víz idézi elő s évközben épen e miatt leginkább gyomorbajjal és malariával vesződtek többen; de igazán súlyos esettől megkíméltetett intézetünk. A közegészségre való felügyelet ez évben is az intézet orvosának, *Dr. Imreh Domokos* egyet. tanársegédnek s a Vöröskereszt-kórház orvosának szakavatott kezében volt, a ki kötelességét páratlan odaadással és lelkiismeretességgel teljesíti. Fogadja e helyen is kiváló buzgóságáért elismerésünket és hálás köszönetünket.

Intézetünk élete harmadik évéről egybeállított emez adatokat azonban nem zárhatjuk be anélkül, hogy kegyelettel meg ne emlékezzünk intézetünk első főgondnokának, *Gyarmathy Miklós* úrnak. f. é. márczius 2-án történt elhunytáról s ne szenteljünk néhány sort az ő emlékének.

Gyarmathy Miklós kolozsmegye nyug. alispánja, a vidéki színiélet orsz. felügyelője, a III. oszt. vaskoronarend tulajdonosa, a kolozsvári ev. ref. kollegium főgondnoka, ehkerületi igazgató-tanácsos stb. az 1896. évi egyházkerületi közgyűlés által választott meg a fakultás főgondnokává, a mely tisztelet a legodaadóbb érdeklődéssel töltötte be. Működésében úgy a tanári kar, mint az ifjúság iránt érzett szeretet vezette. Kellemes, előkelő egyénisége őt mindenki előtt rokonszenvessé tette s készséggel adózott neki a tisztelet. Elhunytá felett érzett fájdalomának intézetünk egy rendkívüli gyűlésben adott kifejezést; a temetési szertartáson az ifjúsági énekkar énekelt gyászénekeket s magát a szertartást *Kenessey Béla* igazgató végezte. Legyen áldott köztünk a nemes férfúnak emlékezet!

A főgondnoki helyre a f. é. egyházkerületi közgyűlés *dr. Vályi Gábor* tud. egyetemi ny. r. tanárt s igazgató-tanácsi elnök helyettest választotta meg, míg az ő eddigi első algondnoki helyére *dr. Szádeczky Lajos* egyetemi tanár lépven, második algondnok *Hory Béla* kolozsmegyei árvaszéki elnök lett.

Az újonnan választott nagy érdemű gondnoki kart itt is mély tisztelettel üdvöölve, munkájukra Istentől áldást kívánunk!

Végül örömmel emlékezünk meg arról, hogy intézetünk falai között tartatott meg a f. évi május hó 31-én a *Magyar Prot. Irodalmi társaság* ez évi közgyűlése és június 1-én annak díszgyűlése s ez alkalommal körünkben tisztelhattuk az egyetemes egyház sok kiváló férfiát, a társaság előkelő tagjait és itt hallhattuk *Hegedüs Sándor* remek elnöki megnyitó beszédét, *Szóts Farkas* titkár szép jelentését, gr. *Kuun Géza* mély tudományú felolvasását és *Stromp László* pozsonyi ág. h. ev. theol tanár magvas értekezését. Reméljük, hogy e gyűlés maradandó nyomokat hagy maga után s hatása nem lesz csak futó benyomás, hanem állandóbb érdeklődést keltő a mi közönségünk körében is.

III.

A fakultás előljárósága és tanári kara.

1. A fakultás előljárósága :

A fakultás az erdélyi ev. ref. egyházkerület által tartatván fenn s annak tulajdonát képezvén, mint ilyen, annak kormányzata és felügyelete alatt áll.

A közvetlen kormányzás és főfelügyelet a fakultás törvényei értelmében a püspökre s illetőleg annak helyettesére és az egyházkerületi közgyűlés által választott fő- és algondnokokra és a tanári karra van bízva, a kik együtt alkotják az intézet előljáróságát.

Az előljáróság elnöke: *Szász Domokos* erdélyi püspök, a főrendiház tagja stb.

Helyettes elnök : *Dr. Bartók György* szászvárosi pap, egyh. ker. főjegyző.

Főgondnok: *Dr. Vályi Gábor*, tud. egyetemi ny. r. tanár, igazgató tanácsi elnök-helyettes.

Algondnokok: *Dr. Szádeczky Lajos*, tud. egyet. ny. r. tanár, a Magy. Tud. Akadémia I. tagja, az Erdélyi Múzeum Egyeslet bölcsészeti-történeti szakosztályának titkára, a kolozsvári ev. ref. egyházközség presbytere stb.

Hóry Béla Kolozsvármegye árvaszéki elnöke, a kolozs-kalotai ev. ref. egyházmegye gondnoka, a kolozsvári ev. ref. egyház presbytere, az Erd. Irod. Társ. rendes tagja stb.

Előljáróság jegyző: *Pokoly József*, theol. ny. r. tanár.

2. A fakultás tanári kara :

Kenessey Béla igazgató, tanít ó- és új szövetségi irodalomtörténetet és ó- és újszövetségi biblica-theológiát ; egyházkerületi igazgató-tanácsos, a Magy. Orsz. Ref. Egyh. Közalap-Végrehajtó-

Bizottság előadója, az Egyetemes tanügyi bizottság tagja, az Orsz. Prot. Árvaegylet, a Magy. Prot. Irod. Társaság, a Szabad Lyceum és a Mária Dorothea-egyesület választmányi tagja. Tanár 1884 óta. — A lefolyt tanévben irodalmi munkásságából megjelentek: »Bibliai Kalauz« (a Magy. prot, irod. társ. kiadásában); a reformáció-ünnepi felolvasás a Prot. Egyh. és Isk. Lapban; »A keresztyén szocialismusról« a Család és Iskolában s a Magy. prot. irod. társ. díszgyűlése alkalmával tartott egyházi beszéde a Prot. Szemlében; ezenkívül kisebb cikkei az Erdélyi Prot. Lapban. Rendes munkatársa a Prot. Szemlének s szerkesztője a Prot. Árvaházi Képes Naptárnak.

Molnár Albert, a gyakorlati theologia ny. r. tanára, az Emke tagja, az Erdélyi Prot. Lap szerkesztője. Tanár 1895. óta. Ez évben felügyelője volt a kolozsvári hitoktatásnak.

Dr. Kecskeméthy Csapó István, az ó- és újszövetségi írásmagyarozat és a hébernyelv ny. r. tanára. Tanár 1895. óta. Rendes és választmányi tagja a Magy. Prot. Irod. Társaságnak, a Lorántffy Zsuzsánna jótékony nőegyletnek, a ref. ifjúsági és a budai nőegyletnek, rendes tagja a Magyar Történelmi társulatlak. Szerkesztette a »Kis Tükör« népies véllásos heti lapot és a »Koszorú«-t, mint a Magy. Prot. Irodalmi Társ. kiadványát.

Pokoly József az egyháztörténelem ny. r. tanára, a Magy. Prot. Irod. Társ. alapító s a Magy. Történelmi és a Szepesmezei történelmi társulat rendes tagja, a fakultás könyvtárnoka, az ifjúsági ének- és zeneegylet tanár-elnöke; tanár 1895 óta. Több kisebb cikkken kívül egy nagy tanulmányt a Prot. Szemlében tett közzé: Az unitarismusról.

Nagy Károly, a syshematika-theologia és vallásbölcészet ny. r. tanára, a tanári szék jegyzője, az ifj. önképző-kör tanár-elnöke. Tanár 1895. óta. Tagja az Erdélyi Muzeum Egyletnek. A lefolyt tanévben több vezércikke jelent meg az Erdélyi Prot. Lapban, melynek rendes munkatársa.

Borsay Samu a honvéd-zenekar karmestere, a zene- és ének és zeneelmélet óraadó tanára.

A tanári kar résztvett a templomi igehirdetésben is gyakran s a vallás-oktatásban, a mennyiben *Kenessey Béla* a helybeli állami tanítónő-, *Molnár Albert* az állami tanítóképzőben és *Nagy Károly* az állami felsőbb leányiskolában tanítottak vallást.

IV.

A theologiai szakon végzett tananyag.

1. *Az ó- szövetségi irodalomtörténelemből*: Általános bevezetés; történeti, próféta- és költői iratok; ó- testamentumi apokryph irodalom és az ó-testamentum kanon története. I. és II. éveseknek heti 3 órán.

2. *Az ó-testamentumi biblica-theológiából*: Általános bevezetés s az ó-testamentumi vallásfejlődés története Esdrás és Nehemiás reformjáig. III. és IV. éveseknek heti 3 órán.

3. *Liturgia*: elvi rész; az istentisztelet alkatelemeiről és az isteni tiszteletről mint szerves egészeiről szóló rész. III. és IV. éveseknek heti 2 órán.

4. *Katechetika*: elvi és anyagi rész. III. és IV. éveseknek heti 2 órán.

5. *Homiletikai seminarium* a III. és IV. évesekkel heti 2 órán.

6. *Szónoklati gyakorlatok* az I. és II. évesekkel heti 2 órán.

7. *Hébernyelv*: Alaktan és mondattan. Heti 3 órán az I. éveseknek.

8. *Újtestamentumi görögnyelv*: Idioma és Máté és Lukács evangéliumának olvastatása. Heti 2 órán az I. és II. éveseknek.

9. *Ó-szövetségi exegesis*: Esajásból az első gyűjtemény, (I—VI.) és az »Immanuel könyv« fordítása és magyarázata. Heti 3 órán II—IV. éveseknek.

10. *Új-szövetségi exegesis*: A Galatákhöz írt levél és János I. levele. III—IV. éveseknek heti 3 órán.

11. *Egyetemes egyháztörténet* a reformációtól a bécsi congresszusig I. és II. éveseknek heti 4 órán.

12. *Magyar prot. egyházjog* heti 4 órán a III. és IV. éveseknek.

13. *Vallásbölcselet*: A Vallások és a vallásos eszmék története. Heti 3 órán I. és II. éveseknek.

14. *Dogmatörténet*: alapvetés kora és a középkori dogmafejlődés heti 2 órán III. és IV. éveseknek.

15. *Keresztyén erkölcsstan*: bevezetés, történelmi rész, az erkölcsi tudat fejlődése, moralphilosophiai elvi rész és a specialis keresztyén erkölcsstan. Heti 3 órán a III. és IV. éveseknek.

16. *Egyházi ének* heti 2 órán I–IV. éveseknek.

17. *Zene* heti 2 órán I–III. éveseknek s zongora és harmonium-gyakorlatok a szabad órákban, a melyeket *Pásztori Gyula* III. éves tanárjelölt vezetett.

Ezeken kívül a theologus ifjak a Ferencz József-tudományegyetemen heti 10—11 óra számig hallgattak: neveléstant, neveléstörténetet, irodalomtörténetet vagy hazai- és világtörténelmet s modern nyelveket (német, angol, olasz, francia, szabad választás szerint) és a kötelezett tantárgyakból kollokváltak.

V.

Alap- és lelkészképesítő vizsgák.

Az alapvizsgára, mely 1897. szept. 8-án tartatott meg, hét ifjú jelentkezett, a kik közül általános jó osztályzatot nyert 6, elégségest pedig 1.

A lelkész-képesítő vizsgák 1897. szeptember 9-én a következő eredménnyel folytak le:

Az első lelkész-képesítő vizsgára előállott három végzett theologus, miután az 5 végzett ifjú közül kettő orvosilag igazolt betegsége miatt kénytelen volt a vizsga letételének elhalasztását kérni. A három jelölt közül jó eredménnyel vizsgázott 2, elégséggel 1.

A második vizsgát 6 segédlelkész tette le, közülök három *jeles* (Bácsy Gyula, Kovács József és Sebestyén Ferencz), kettő *jó* és egy *elégséges* eredménnyel.

Az 1897. decz. 17-én megtartott rendkívüli képesítő-vizsgálatok közül az első lelkészképesítő-vizsgára csak 1 végzett theologus jelentkezett, a ki azonban két tantárgyból pótló-vizsga lételemére utasított; a második képesítőre jelentkezett két segédlelkész, a kik mindketten általános *jó* osztályzatot nyerve képe-sítették.

VI.

A fakultás könyvtára.

A theol. fakultás könyvtárának berendezése az 1897/8 tanév folyamán kiegészítettett, a mennyiben az eddigi szak-czímtárak lemásolásával a fő-czímtár is elkészítettett és most már könyvtárunknak két, t. i. egy fő,- és egy szak,- betűrendes lapczímtár áll rendelkezésére.

Az elmúlt tanév folyamán könyvtárunk újból szépen gyarapodott egyfelől szíves ajándékok, másfelől pedig vétel útján A gyarapodás a következő:

a) Ajándékozás útján: Biró Andás darócz-bogártelki lelkész úr 195 mű 250 drb., Killyén Sándor ig. tanácsi iktató úr 52 mű 70 drb., Pokoly József úr 56 mű 72 drb., az Erd. Múzeum egylet 12 mű 15 drb., Boross György unit. theol. igazgató-tanár úr 3 mű 5 drb., Kanyaró Ferencz unit. gymn. tanár úr 2 mű 2 drb. A szepesi-szt.-györgyi kollegium 2 mű 2 drb., Baráthy József úr 3 mű 3 drb., Nagy Mór városi tanácsos úr 2 mű 2 drb., m.-vásárhelyi Teleki-könyvtár 1 mű 4 drb., a marosvásárhelyi, a szászvárosi kollegium, Zoványi Jenő tiszaföldvári lelkész úr, dr. Szlávik Mátyás eperjesi theol. tanár úr, a kolozsvári kereskedelmi kamara, Kolozsvár városa, Barabás Árpád lelkész úr, a Tiszántúli egyet. értekezlet, a Nmélt. Vallás és Közokt. miniszterium, Szuhai Benedek úr 1—1 mű 1—1 drb., összesen 338 mű 435 drban, melyből a könyvtárba beosztatott 228 mű 295 drb.

b) Vétel útján szereztetett 71 mű 166 kötetben.

A könyvtár rendes állományának gyarapodása ezek szerint 299 mű 461 kötet. Ezen számban nincs benne a budapesti m. kir. tudomány-egyetem könyvtára által ajándékozott, de még eddig át nem vett, másodpéldányok száma.

A könyvtár egész állománya 7565 mű 11.901 kötet, illetőleg fűzet, mely számba nincsen felvéve a duplumkönyvtár 630 munkája 1500 kötetben, illetőleg fűzetben.

VII.

Bennlakás és convictus.

Az internátus jelenleg 80 ifjú befogadására van felszerelve s e célra három hálóterem, hét nappali dolgozó szoba, ebédlő-s játék- és olvasóterem áll rendelkezésre.

A convictusi ellátás magának az intézetnek házi kezelése alatt van. Az anyag bevásárlására és a főzésre főtiszt. *Szász Domokosné* ő méltósága elnöklete alatt egy női bizottság ügyel fel, a mely hetenkint váltakozva 2—2 tagja által gyakorolja az ellenőrzést. E bizottság tagjai: *Asztalos Jánosné, Dávid Antalné* (alelnök), *Fekete Gáborné, Geréb Mártonné, Grätz Mórné, Herepei Gergelyné, özv. Inczedy Sámuelné, özv. Fokszmann Nándorné, dr. Kecskeméthy Istvánné, Kenessey Béláné* (alelnök), *Kiss Sándorné, Kozma Ferenczné, özv. dr. Lengyel Dánielné* (titkár), *Molnár Albertné, Nagy Károlyné, Pokoly Józsefné, Régeni Györgyné, Szász Lajosné, özv. Veress Sándorné és Welle Sándorné.*

Hálás köszönetünk kifejezése csak csekély viszonzás lehet azért a gondos, odaadó, fáradhatatlan buzgólkodásért, a melyet, a női bizottság tagjai a convictus érdekében kifejtének.

A gazda-gondnoki teendőket ez évben is szokott buzgóságával és lelkiismeretes pontosságával *Dr. Kádár Fános* igazgató-tanácsi segédtitkár úr végezte. Az általa vezetett s az igazgató által felülvizsgált számadásokból a következő adatokat állítottuk össze:

Sorszám	Az egyes számlák címei:	Bevéte		Kiadás	
		frt	kr.	frt	kr
1	A pénztármaradék számla IX/1—VI/30	2620	72	118	23
2	Egyházkerületi pénztártól utalványokon	10000	—	—	—
3	Konviktus fentartási számla	2931	86	7658	35
4	Házberendezési számla (felszerelések.stb.)	84	—	182	50
5	Házfenntartási számla	61	78	1190	99
6	Fűtési számla	420	28	2434	87
7	Világítási számla	—	—	728	66
8	Személyzet javadalmi számla	15	—	1256	50
9	Tandíj-számla	187	—	546	80
10	Könyvtár-számla	84	—	838	26
11	Házbér-számla	1112	50	—	—
12	Vegyesszámla	19	50	236	95
13	Konviktusi díjak visszatérítése	—	—	75	—
	Összesen:	17536	64	15267	11
	Egyenleg:	2269	53		

A szept. 7-én megnyílt s június 12-én bezárt convictusban a következő mennyiségű *élelmi szer* fogyasztatott el:

Kenyér (1 adag 7 kr azaz reggeli, ebéd és vacsora k. összesen 20 deka	21333 adag
Marhahús à 40 kr.	3090'2 kilogr.
Borjuhús à 32 kr.	2442'80 »
Sertés hús à 60 kr.	1249'— »
Zsir à 66 kr.	675'1 »
Tej à 9 kr.	7574 liter.

Fűszernemű, liszt s egyéb bolti cikkek 616 frt. 61 kr. áru; továbbá zöldség és főzeléknemű: káposzta 1825 fő; burgonya 66 mázsa (80 zsák); murokrépa 70 véka (14 hctlit.); zeller 800 drb.; czékla 4'90 hctlit.; vereshagyma 242 koszorú; foghagyma 1 kosz.; lencse 3'20 mm.; paszuly 3'51 hctlit.; borsó 1 1/2 mm.; paradicsom frt 17'80 ára; petrezselyem frt 23'55 ára; szilvaíz (lekvár) 66 liter és csipkeíz 45 liter.

A drágaság minden cikknél megérzett; így csak a kenyéرنél 480 frtot tett a különbség a múlt évhez képest s mig pl. a sertéshúst tavaly 52 krjával fizettük, most az 60 kr. volt s a mig tavaly a káposzta százát 3 frtjával vettük, most minősége szerint 6—9 frtjával kellett fizetni.

VIII.

Ifjúsági egyletek.

Az ifjúság kebelében a lefolyt tanévben *Nagy* Károly felügyelő tanár vezetése alatt 1897. szept. 22-én alakult meg az *önképző-kör*. Elnök lett: Biró Sándor IV. é. theol.; alelnök Máthé Samu III. é. theol.; titkár: Ferencz Miklós IV. é. tanárjelölt; főjegyző: Boér Károly III. é. theol.; aljegyzők: Bakocs István II. é. th. és Kunfi Zsigmond I. é. tj.; pénztárnok: Dabóczi Ernő III. é. tj.; ellenőr: Szakács Ferencz IV. é. theol. A tisztkarban évközben csak annyi változás történt, hogy Kunfi Zsigmond lemondása folytán megüresedett egyik aljegyzői állásra Mészáros János I. é. theol. választatott meg.

A kör az alakuló gyűlésen kívül tartott 18 rendes, -- 4 rendkívüli -- és 1 díszgyűlést. Jelentékenyebb munkát fejtettek ki: *Kunfi* Zsigmond, a ki értekezést olvasott fel: »A görög szellem a modern irodalom fényében« és »A szabadságharcz költészetének története« czímmel; *Nagy* István, a ki Luthernek az egyház babyloniai fogságáról cz. művét, *Lovass* Aladár, a ki meg Luthernek »A német mise és istentisztelet rendje« cz. munkáját ismertette és *Götz* István, a ki Jean Paulnak »Egy szerencsétlen új év éjszakája« cz. rövid erkölcsi elbeszélést mutatta be ügyes fordításban. *Köblös* Samu egy elbeszélést, *Matolcsy* László pedig egy úti rajzot olvasott fel

Szavalatokban kitüntek: Székely János, Farkas Károly, Nagy Elemér, Matolcsy László, Becsek Imre és Máthé Samu.

A munkakedv emelésére a tanári kar tagjai az önképző-körben a következő pályadíjakat tűzték ki,

1. Évzáró ima, jutalma Molnár Albert theol. tanár adományából 10 frt.

2. Vallásos tárgyú műfordítás valamely classikus, vagy modern nyelvből kötött, vagy kötetlen alakban, jutalma Pokoly József th. tanár adományából 10 frt.

3. A vallásos elem Tompa költészetében; jutalma Kenessey Béla th. igazgató adományából 25 frt.

4. Óda a reform. ünnepére, jutalma a Dr. Kecskeméthy István th. tanár által kitűzött 10 frt.

5. Apologetico-polemikus vita e kérdés felett: Van-e jogsúltása a hierarchiának s általában a hierarchikus törekvéseknek valláserkölcsei szempontból? Jutalma a Nagy Károly th. tanár által felajánlott 10 frt.

Maga a kör saját pénztára terhére a következő pályadíjakat tűzte ki: 1. Az év folytán felolvasott legjobb értekezés írójának 10 frt; 2. egy egyházi beszéd legjobb előadójának 5 frt; 3. A legjobb komoly szavalat 5 frt, 4. a legjobb vígszavalat 5 frt (ez utóbbi Ferencz Miklós titkár adományából) és 5. a legjobb szabad előadás 5 frt.

A tanári kar által kitűzött tételekre beérkezett munkákat, az óda-pályázat kivételével, a tanári kar tagjai bírálták meg, a többi kérdések díjai nyílt pályázaton a kör tagjainak szavazatával döntettek el. A reform. ünnepi óda-pályázat nem sikerülvén, az adományozó beleegyezésével a 10 frt egy márcz. 15-iki ódára tűzött ki, a mely pályázaton *Uray Sándor* II. é. theol. nyerte el a díjat. Az évszáró ima és az apologetico-polemikus vita díja *Biró Sándornak* íteltetett; míg a vallásos tárgyú műfordítás díját *Sabatier* »Esquisse d'une philosophie de la religion« cz. műve egy fejezetének: »De l'essence du Christianisme« fordításával *Götz István* II. é. tanárjelölt; a Tompa költészetéről irt értekezéssel a jutalmat *Tankó Béla* IV. é. theol. nyerte, de dicsérettel tüntetett ki *Balázs Lajos* I. é. tanárjelöltnek is ugyane tárgyról irt munkája. A szavlati és szónoklati díjakat nyerték: *Becsek Imre* I. é. th. komoly, és *Nagy Elemér* I. é. tj. vígszavallattal; az egyházi beszéd előadásáért: *Máthé Samu* III. év. theol. és *Molnár Albert* úr újabb adományából *Szell Jakab* 5—5 frt. Az értekezés díját egyhangulag *Kunfi Zsigmondnak* ítélte a kör; valamint neki ítélte a márcz. 24-én tartott nyilvános felolvasó estélyen felolvasott elbeszélésre kitűzött 10 frtnyi díjat is. A szabad előadás díját (10 frt) *Biró Sándor* kapta a sacramentumokról tartott előadásáért.

A kör pénztárának összes bevétele 86 frt 21 kr, összes kiadása 48 frt 82 kr; pénztár maradék 37 frt 39 kr.

A kör részére egy 250 koronás alapítványt tett *Hory Béla* árvaszéki elnök úr és egy 100 fritos alapítványt *Szász Domokos* püspök úr, a kiknek nemes adományáért nemcsak az önképzőkör ifjúsága, hanem a tanári kar és az előljáróság is jegyzőkönyvileg fejezte ki hálás köszönetét. A nemes alapítványok kamatai a jövő évtől már pályadíjakul fognak szolgálni.

A kör által márcz. 24-én rendezett estély műsora a következő volt: 1. Körtáncz, Farbachtól, előadja az ifj. zenekar; 2. Dialog »Árpád ébredéséből«, előadják Székely János és Farkas Károly; 3. Magyar rhapsodia Hausertől, hegedün játsza RácZ Dezső tj. 4. »Ködképek« Kunfi Zsigmondtól; 5. Népdal-egyveleg Borsay Samutól, éneklí az ifj. dalkar; 6 »Deák szerelem« De Amicistól, szavalja Nagy Elemér tj. és 7. Toborzó-induló előadja az ifj. zenekar.

Az ifjúsági ének- és zeneegylet *Pokoly József* theol. tanár felügyelete alatt *Tankó Béla* IV. é. theol. elnöksége és *Czirnyay Zoltán* II. é. theol. jegyzősége mellett alakult meg. Az énekkar előénekesei (protocantor) voltak: Farkas Károly (I. ten.), Tankó Béla (II. ten.), RácZ Dezső bh. (I. bass.) és Pásztori Gyula bh. (II. bass.). A gyakorló órákat vezették: RácZ Dezső és Pásztori Gyula bölcsészethallgatók.

Az énekkarnak volt 32 tagja.

A zenekar tagjai: RácZ Dezső, Dabóczi Ernő, Tankó Béla (Í. hegedű); Borsody Károly, Garzó Béla, Vaday Ferencz, Sylvester Ákos (II. hegedű); Tötös György (brács), Szeremley Béla (bögös) Matolcsy László (fuvola), Pásztori Gyula (zongora) és Farkas Károly (harmonium).

Az énekkar férfi négyesét Székely Sándor, Tankó Béla, RácZ Dezső és Székely János alkották; míg a zenekar vonós-négyesét RácZ Dezső (I. heg.), Tankó Béla (II. heg.), Borsody Károly (brács) és Szeremley Béla (cello).

Az ének- és zeneegylet a reformáció emlékünnepeén s a márcz. 15-iki ünnepélyen kívül önálló hangversenyt adott decz. 8-án a következő műsossal: 1. Norma, nyítány Bellinitől. 2. Ének quartett; 3. Felolvasás Kenessey Béla; 4. Dacla: Velencei Karnevál, hegedün RácZ Dezső, Pásztory Gyula zongora-kiséretével; 5. Nép-

dalok az ifj. énekkar által; 6. Vonós négyes; 7. Szavalat. Matolcsy László; 8. Lavotta első szerelme, az ifj. zenekar által; 9. Rieger: Dalár induló, ének- és zenekar együtt; azután résztvett az egyetemi ifjuság által rendezett matinéen, továbbá a márcz. 24-iki önképző-kör estélyen s a zárünnepélyen.

Az egylet pénztárállománya jelenleg 21 frt 66 kr.

A lefolyt tanévben alakult meg az *ifjusági egylet*, a melynek feladata volt az olvasó egylet fenntartása, a nagyobb ünnepélyek rendezése és az ifjuság képviselése. Az egylet tisztviselő kara volt: elnök: *Ferencz* Miklós IV. é. th; alelnök: *Széll* Jakab III. é. th; jegyző: *Czirmay* Zoltán IV. é. th; pénztárnok: *Bartha* Miklós IV. é. th., ellenőr: *Kolozsvári* József III. é. th. és *Bakocs* István II. é. th. Az ifjusági egylet az önképző-körrel s az ének- és zeneegylettel együtt rendezte a nagyobb ünnepélyeket; emellett képviseletileg résztvett a magyar diák-congressuson és ő tartotta fenn az olvasó termet. Éltrevalóságáról tett bizonyosságot a jun. 1-én rendezett s fényesen sikerült nyári táncmultságával.

IX.

Statistikai adatok.

I.

<i>A) Theológiai tanfolyam:</i>	A fölvettek száma	Nyelvismeretre				Értekezni kiharált	Év végén volt
		csak magyarul beszélt	magyarul és németül beszélt	magyarul és oláhul	magyarul, németül és egyéb nyelven		
I. évfolyamban . . .	17	17	—	—	—	3	14
II. évfolyamban . . .	5	5	—	—	—	—	5
III. évfolyamban . . .	7	6	—	1	—	—	7
IV. évfolyamban . . .	6	5	—	1	—	—	6
Összesen:	35	33	—	2	—	3	32
<i>B) Bölcsészethallgatók:</i>							
I. évfolyamban . . .	15	13	1	1	—	3	12
II. évfolyamban . . .	15	13	2	—	—	1	15
III. évfolyamban . . .	13	12	—	—	1	—	13
IV. évfolyamban . . .	2	1	—	—	1	—	2
Összesen:	45	39	3	1	2	4	42

A növendékek általában ev. ref. vallásúak voltak, csak a bölcsészethallgatók között volt 7 ág. h. ev. vallású.

Nemzetiségre nézve mind magyarok.

II.

<i>A) Theológiai tanfolyam :</i>	A növendékek életkorát tekintve volt:						
	19 éves	20 éves	21 éves	22 éves	23 éves	24 éves	24-nél idősebb
I. évfolyamban .	5	5	3	1	—	—	—
II. évfolyamban . .	—	1	—	3	1	—	—
III. évfolyamban . .	—	—	—	1	1	4	1
IV. évfolyamban . .	—	—	—	3	1	—	2
Összesen:	5	6	3	8	3	4	3
<i>B) Bölcsészet hallgatók :</i>							
I. évfolyamban .	4	5	1	1	—	—	—
II. évfolyamban .	—	3	8	2	3	—	—
III. évfolyamban .	1	—	5	4	2	—	1
IV. évfolyamban . .	—	—	—	1	1	—	—
Összesen:	5	8	14	8	6	—	1

III.

<i>A) A theológiai tanfolyam hallgatóinak szülei között van foglalkozásra nézve :</i>	I.	II.	III.	IV.	összes
	é v e s e k				
Lelkész .	2	1	2	2	7
Tanár .	—	—	—	—	—
Tanító .	3	—	—	—	3
Gazdatiszt	—	—	—	—	—
Tisztviselő	1	—	1	—	2
Kereskedő	—	—	—	—	—
Iparos . .	—	1	—	—	1
Földmives	8	3	4	4	19

B) A bölcsészeti tanfolyam hallgatóinak szülei között van foglalkozásra nézve :	I.	II.	III.	IV.	összes
	é v e s				
Lelkész	3	3	5	—	11
Tanár	3	—	1	—	4
Tanító	—	5	1	—	6
Gazdatiszt	—	—	—	—	—
Tisztviselő	2	3	1	—	6
Kereskedő	—	—	—	—	—
Iparos	2	2	—	1	5
Földműves	1	3	5	1	10

IV.

A) A theologiai tanfolyamon:	Egyházkerületek szerint volt				
	erdélyi	duna- melléki	dunán- túli	tiszán- innyi	tiszán- túli
I. évfolyamban	11	1	1	—	1
II. évfolyamban	3	—	1	—	1
III. évfolyamban	7	—	—	—	—
IV. évfolyamban	5	—	—	—	1

B) A bölcsészeti tanfolyamon :	Egyházkerületek szerint volt						
	Erdélyi	duna- melléki	dunán- túli	tiszán- innyi	tiszán- túli	tiszai ág. h. ev.	bányai- ág. h. ev.
I. évfolyamban	6	—	1	—	2	2	—
II. évfolyamban	6	1	3	1	5	1	—
III. évfolyamban	4	1	1	1	3	1	2
IV. évfolyamban	1	—	—	—	1	—	—

Dunántúli ág. h. ev. 1; Erd. ág. h. ev. 1.

Az internátus növendékeinek névsora.

A) A theologiai tanfolyam hallgatói.*

IV. Évesek.

1. Bartha Miklós, Bere, Szathmár vm.
2. Biró Sándor, Miklósfalva, Sz.-Udvarhely vm.
3. Jakabházi Dániel, Szász-Bréte, Sz.-Doboka vm.
4. Szakács Ferencz, Kilyén, Háromszék vm.
5. Székely Sándor, Réty, Háromszék vm.
6. Tankó Béla, Borberek, Alsó-Fehér vm.

III. Évesek.

1. Boér Károly, Sajó-Szentandrás, Sz.-Doboka vm.
2. Kolozsvári József, Csapó, K.-Küküllő vm.
3. Máthé Sámuel, Apa-Nagyfalu, Sz.-Doboka vm.
4. Ravasz Béla, Mező-Kövesd, Maros-Torda vm.
5. Széll Jakab, Mátisfalva, Udvarhely vm.
6. Tötös György, Szilágy-Nagyfalu, Szilágy vm.
7. Veress Sándor, Sárd, Alsó-Fehér vm.

II. Évesek.

1. Bakocs István, Rinya-Ujlak, Somogy vm.
2. Czirmay Zoltán, Kézdi-Vásárhely, Háromszék vm.
3. Mircse Ferencz, Barátos, Háromszék vm.
4. Molnár Imre, Deésháza, Szilágy vm.
5. Uray Sándor, Csomaköz, Szathmár vm.

* Csak azok nevei közölvék, a kik a tanévet elvégezték; a tanév folyamán eltávozottak nincsenek felvéve.

I. Évesek.

1. Becsek Imre, Kovászna, Háromszék vm
2. Bitai Géza, Léczfalva, Háromszék vm.
3. Farkas Károly, Sáromberke, Alsó-Fehér vm.
4. Gulyás Lajos, Budapest.
5. Kovács József, Kézdi-Vásárhely.
6. Lengyel Gyula, Rimaszombat, Gömör vm.
7. Lovass Aladár, Nábrád, Szatmár vm.
8. Magyar Árpád, Fintaháza, Maros-Torda vm.
9. Mészáros János, Ádánd, Somogy vm.
10. Nagy István, M.-Bénye, Maros-Torda vm.
11. Ősz Lázár, Uzon, Háromszék vm.
12. Sebestyén Sándor, Nagy-Borosnyó, Háromszék vm.
13. Szabó András, Bita, Háromszék vm.
14. Székely Miklós, Válaszút, Kolozs vm.

B) Bölcsészeti-hallgató tanárjelöltek :

1. Balázs Lajos, Rimaszombat, Gömör vm. I. é.
2. Biró István, Baróth, Háromszék vm. I. é.
3. Borsody Károly, Rimaszombat, Gömör vm. II. é.
4. Dabóczy Ernő, Marosvásárhely. III. é.
5. Daru Mihály, Hódmezővásárhely. II. é.
6. Darvai István, Muzsna, Háromszék vm. I. é.
7. Debreczeni Géza, Cserefalva, Háromszék vm. II. é.
8. Fehérváry József, Hódmező-Vásárhely, IV. é.
9. Ferencz Miklós, Ége, Udvarhely vm. IV. é.
10. Garzó Béla, Kecskemét, III. é.
11. Gergely Lajos, Bere, Maros-Torda vm. II. é.
12. Gergely György, Nagy-Bánya, II. é.
13. Götz István, Brassó, II. é.
14. Habán Mihály, Tamásfala, Gömör vm. I. é.
15. Kakasi Gyula, Nagy-Teremi, K.-Küküllő vm. II. é.
16. Köblös Samu, Retteg, III. é.
17. Kunfi Zsigmond, Nagy-Kanizsa, I. é.
18. Magi Antal, Hajdu-Nánás, II. é.
19. Matolcsy László, Kaposvár, II. é.
20. Molnár Gyula, Tövis, I. é.

21. Nagy Béla, Maros-Vásárhely, I. é.
22. Nagy Elemér, Kis-Majtény, Szathmár vm. I. é.
23. Nagy Endre, Maros-Vásárhely, I. é.
24. Novák Sándor, Cserépfalva, Borsod vm. III. é.
25. Pásztori Gyula, Szarvas, III. é.
26. Rác Dezső, Moha (Fehér vm.) III. é.
27. Séra István, Magyarós (Udvarhely), III. é.
28. Séra Kálmán, Torda, III. é.
29. Spániel Vincze, Nagy-Szredistye, II. é.
30. Sramkó Loránt, Aszód, III. é.
31. Sylvester Ákos, Vizakna, II. é.
32. Szabó Márton, H.-Hadház, II. é.
33. Szász József, Füle, Udvarhely vm. II. é.
34. Szeremley Béla, Tisza-Dob, Szabolcs vm. III. é.
35. Székely János, Ádánd, Somogy vm.
36. Teleki Endre, Bukarest, II. é.
37. Vaday Ferencz, Török-Szentmiklós, III. é.
38. Varga Dezső, Mágocs, Csongrád vm. III. é.
39. Varga János, Koltó, S. vm. I. é.
40. Váczy József, Szatmárnémeti, II. é.
41. Vályi Károly, Uzdi Szt.-Péter, I. é.
42. Zelles Lajos, Puszta-Rádóc, Vas vm. III. é.

Pályakérdések az 1898—99 tanévre.

A tanári kar f. é. május 24-én tartott gyűlésén az 1898/99 tanévre a következő pályatételeket állapította meg s tüzte ki:

1. A bibliai tudományok köréből:

»A praedestinatio (eleve-elrendelés) tanának alapeszméi az ó- és új-testamentumban«. Jutalma a Szász Domokos alapból 35 frt.

2. A vallásbölcsezet köréből:

»Schleiermacher Reden über die Religion« című művének ismertetése, méltatása és bírálata s az illető által legfontosabbnak ítélt beszéd műfordítása. Jutalma a Szász Domokos alapból 35 frt.

3. Az egyháztörténet köréből:

»Augusztinus harca Pelagius ellen, Augusztinus iratai alapján.« Jutalma a Szász Domokos alapból 35 frt.

4. A gyakorlati theologia köréből:

Egyházi beszéd szabadon választott textus felett. Jutalma a Telekiánum, kiegészítve a Szász Domokos alapból 35 frt.

5. Szóbeli nyílt pályázat a bibliai nyelvészetből:

A Deuteronomium s a rendes előadásokon exegetált könyveknek az ó-testamentumból és az egész újszövetség cursiv olvasása. Jutalma a Szász Domokos alapból 35 frt.

A pályamunkák idegen kézzel írva s jelígyes levéllel ellátva 1899. május 1-én déli 12 óráig adandók be a fakultás igazgatójához s ugyanott kell a kitűzött határidőig a szóbeli nyílt pályázatra is jelentkezni.

A kitűzött határidőnél később sem pályamunkák, sem jelentkezések nem fogadtatnak el.

Értesítés az 1898—99. tanévre vonatkozólag

1. Az 1898—99 iki tanév ünnepélyes megnyitása szeptember hó 11-én, vasárnap, d. e. 11 órakor lesz a fakultás épületének dísztermében.

2. A felvételért való folyamodványok érettségi bizonyítvánnyal, illetőleg annak hitelesített másolatával, vagy leczkekönyvvel (index), hitelesített adókönyvi kivonattal és családi értesítővel felszerelten és a fakultás igazgatóságához címzetten *f. é. augusztus hó 20-ig* küldendők be. Később érkezett folyamodványok nem vétetnek tekintetbe.

A folyamodványok felzetén megjelölendő a folyamodó lakása és utolsó postája.

A folyamodók a beadásra kitűzött határidő után 8 nap alatt értesítetnek folyamodványaik miként történt elintézéséről.

A *volt növendékeknek*, a mennyiben nem állami jótéteményesek, elég csak levélben jelentkezniök.

Az *állami jótéteményeseknek* évről-évre kell folyamodniok, a 2. pontban megjelölt módon szerelve fel folyamodványaikat s azokat a Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi miniszter úrhoz intézetten a fakultás igazgatóságához kell beküldeniök.

A ki azonban *aug. 20-ig* nem jelentkezik, vagy nem folyamodik, eltávozottnak tekintetvén, helye mással töltetik be.

3. A jövő 1898/99-iki tanévre a fakultás Mélt. Elöljárósága a *theologus ifjak* felvételét illetőleg f. é. máj. 12-én tartott gyűlésében a következő határozatot hozta: *A hittanhallgatók közül a stipendiumban részesülők csak a 80--50 frt díjfizetők közé vehetők fel, míg a többiek -- valamint az újonnan jelentkezők is -- a 80--25 frtot fizetők közé.*

A theologus ifjakért az egyetemi tandíjat a fakultás fizeti.

A hittanhallgatók részére tizenöt 100—100 frtos és egy kilenczven frtos ösztöndíj, továbbá a legacio jótéteménye helyzetetik kilátásba.

4. A *bölcsészethallgatók* évi 150 frtos rendes, illetőleg a régi növendékek 100 frt kedvezményes díj fizetése mellett vétetnek fel. Az ellátási díjat három egyenlő részben (Szept., Január és Aprilis) kell fizetni; de indokolt kérelemre az intézet igazgatója havi díj-fizetést is engedélyezhet.

5. A beiratáskor minden egyes felvett növendék kivétel nélkül 10 frt beiratkozási, felszerelési, könyvtári stb. díjat tartozik fizetni, mely fizetés alól felmentés senkinek nem adatik; végül az intézeti törvények 1 példányát tartozik megvenni (20 kr.)

6. A *beiratások* a jövő tanévre szeptember 7 és következő napjain lesznek.

7. A bennlakásra a felvett ifjak *szeptember 6-tól* kezdve jöhetnek.

A tápintézetben a főzés szept. 7-én kezdődik.

Szeptember 6-ika előtt senki bennlakást és szeptember 7-ike előtt senki kosztot az intézetben nem kaphat még külön kérelemre sem. Az internátusi ellátás lakásból, fűtéssel és világítással s étkezésből, - reggeli, ebéd s vacsora — áll.

8. *A theologiai alap- és lelkésképesítő vizsgák* (kápláni és papi vizsgák) *szeptember 8—10 napjain* fognak megtartatni.

E vizsgákra a jelöltek szeptember 7-én, illetőleg a papi vizsgát teendők szeptember 8-án tartoznak a fakultás igazgatójánál jelentkezni, nála okmányaikat (indexeiket, illetőleg első papi vizsgai és szolgálati bizonyítványaikat) bemutatni és a képesítő vizsgák jelöltjei vizsga-díj czimén személyenként 5—5 frtot s a kiállítandó bizonyítványért külön 2 frt 50 krt lefizetni.

9. *A javító- és pótvizsgálatok* a beiratások ideje alatt, szeptember 7—10 napjain lesznek. Az ezen napokat elmulasztók csak a tanári kartól külön kért és teljesen indokolt kérelemre nyert engedély mellett tehetnek később szigorlatot; de a mig szigorlataikat sikeresen le nem tették, semmiféle intézeti kedvezményes jótéteményben nem részesülhetnek.

10. Esetleges tudakozódások a theologiai fakultás igazgatójához intézendők (Kolozsvár, Külmagyar-utca 1.)